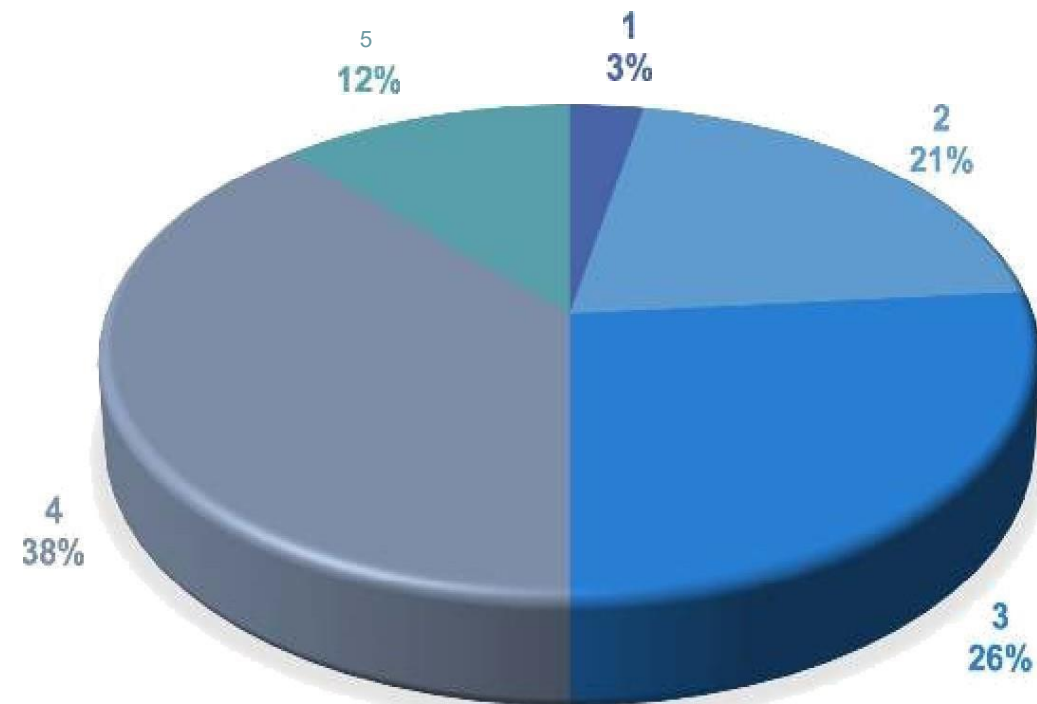

EVROPSKE DEMOKRATSKE INICIJATIVE

POTREBE STARIJIH

EVROPSKE DEMOKRATSKE INICIJATIVE

Navodenje i korišćenje informacija iz ovog izveštaja u neprofitnim publikacijama ili sredstima javnog informisanja, u svrhu informisanja građana, kao i korišćenje za druge nekomercijalne svrhe, dozvoljeno je, uz obavezno navođenje izvora i vlasnika autorskog pava.

Korišćenje materijala u bilo koje druge svrhe nije dopušteno bez prethodnog odobrenja NVO Evropske demokauke inicijative - EDI.

Izrazi koji se u ovom izvještaju koriste za fizička lica u muškom rodu podrazumijevaju izraze u ženskom rodu.

Ovaj izvještaj je objavljena u okviru projekta "Dostojansteno, inkluzivno treće doba", koji je podržan na osnovu odluke Komisije o raspodjeli sredstava nevladinim organizacijama za 2024.godinu Opštine Kotor. Sadržaj ove publikacije, kao i nalazi prikazani u njoj, odgovornost su NVO Evropske demokratske inicijative-EDI i ne odražavaju nužno stavove Opštine Kotor.

Decembar 2024.godine

UVOD U ISTRAŽIVANJE POTREBA STARIJIH

Starenje stanovništva postaje jedno od ključnih pitanja 21. vijeka, posebno u Crnoj Gori, gdje broj starijih osoba kontinuirano raste. Ova demografska promjena nameće potrebu za razumijevanjem specifičnih izazova, potreba i interesa starijih građana, kako bi se unaprijedio njihov kvalitet života. Istraživanje o potrebama starijih osoba u opštini Kotor predstavlja važan korak u tom pravcu, nudeći detaljan uvid u njihove trenutne životne uslove i oblasti u kojima su promjene najpotrebnije.

U društvu koje se suočava sa niskom sviješću o pravima starijih, ograničenim demokratskim učešćem i nedostatkom inkluzivnih socijalnih politika, ovo istraživanje postavlja temelje za razvoj strategija koje su zasnovane na konkretnim podacima. Analiza socio-ekonomskih faktora, zdravstvenih potreba, društvene uključenosti i zadovoljstva postojećim uslugama omogućava prepoznavanje ključnih izazova i prilika za poboljšanje. Ovi rezultati će poslužiti kao smjernice za donošenje politika koje podržavaju starije građane, jačaju njihovu socijalnu uključenost i omogućavaju ravnopravan pristup resursima.

Nevladina organizacija Evropske demokratske inicijative sprovela je ovo istraživanje u okviru projekta "Dostojanstveno, inkluzivno treće doba", sa ciljem da unaprijedi uslove života starijih građana kroz osnaživanje njihovih kapaciteta i promovisanje ravnopravnosti. Anketno istraživanje koje je sprovedeno tokom oktobra i novembra 2024. godine, oslanja se na vrijednosti jednakosti, dobrovoljnosti i participacije. Rezultati istraživanja imaju potencijal da informišu ključne društvene aktere – od vladinih institucija, nevladinih organizacija i medija, do samih starijih osoba – pružajući osnove za kasnije planiranje i implementaciju programa.

Poseban značaj ovog istraživanja leži u njegovoj sposobnosti da smanji diskriminaciju, marginalizaciju i socijalnu izolaciju starijih osoba. Informisanjem javnosti o izazovima i potrebama ove populacije podstiče se empatija, razumijevanje i promjena percepcije o starenju. Mediji imaju značajnu ulogu u ovom procesu, djelujući kao glas starijih osoba i promovišući diskurs o njihovim pravima i doprinosu društvu.

Kroz analizu nalaza, identifikovani su ključni prioriteti koji uključuju poboljšanje socijalnih, zdravstvenih i obrazovnih usluga, kao i jačanje društvene integracije. Istraživanje nudi konkretne preporuke za donošenje politika i strategija koje su u skladu sa nacionalnim zakonodavstvom i međunarodnim standardima. Njegova svrha je da se obezbijedi dostojanstvo, ravnopravnost i kvaliteta života starijih građana, čime se doprinosi stvaranju inkluzivnog i pravednog društva za sve generacije.

Ova publikacija predstavlja poziv na akciju – za unapređenje politika, implementaciju konkretnih mjera i kolektivno zalaganje za prava i potrebe starijih osoba u Kotoru i Crnoj Gori.

Ciljevi istraživanja

Razumijevanje potreba starijih osoba u vezi sa socijalnim, ekonomskim i zdravstvenim aspektima života.

Identifikovanje ključnih oblasti u kojima je potrebna dodatna podrška i intervencija.

Pružanje preporuka za poboljšanje postojećih usluga i politika koje se odnose na starije građane.

Podizanje svijesti o diskriminaciji i izazovima s kojima se stariji suočavaju, sa naglaskom na smanjenje ageizma i marginalizacije.

Zadaci istraživanja

Kako bi se postigli definisani ciljevi istraživanja, postavljeni su sledeći zadaci:

Prikupljanje osnovnih podataka o starijoj populaciji.

Evidentiranje starosne strukture, pola, nivoa obrazovanja i finansijskog statusa starijih osoba. Analiza njihovih socijalnih, zdravstvenih i ekonomskih uslova života.

Istraživanje zadovoljstva postojećim uslugama.

Procjena nivoa zadovoljstva starijih osoba dostupnim socijalnim, zdravstvenim i obrazovnim uslugama. Identifikovanje prepreka i izazova u pristupu ovim uslugama.

Identifikacija specifičnih potreba starijih građana

Utvrdjivanje ključnih potreba starijih u vezi sa socijalnom podrškom, zdravstvenom njegom i društvenim aktivnostima. Prepoznavanje interesovanja za programe koji promovišu obrazovanje, digitalnu pismenost i socijalnu uključenost.

Prepoznavanje ključnih oblasti za intervenciju

Identifikovanje sektora gdje su potrebne promjene, poput zdravstvene i socijalne zaštite, obrazovnih programa i društvenih aktivnosti. Sprovođenje analize prepreka koje doprinose diskriminaciji i socijalnoj izolaciji starijih osoba.

Formulisanje preporuka za unapređenje usluga i politika

Predlaganje konkretnih rješenja za unapređenje dostupnih usluga i razvoj novih programa usmjerenih na starije osobe. Defnisanje preporuka za smanjenje ageizma, podizanje svesti i promociju društvene inkluzije starijih građana.

Metodologija anketnog istraživanja

Metodologija anketnog istraživanja sprovedenog u okviru ovog projekta temeljila se na pristupu koji obezbijuje prikupljanje relevantnih i pouzdanih podataka o potrebama starijih osoba. Anketno istraživanje je odabrano kao primarna metoda jer omogućava kvantitativnu analizu potreba, izazova i mišljenja ispitanika.

Priprema istraživanja

- Razvoj anketnog upitnika: Upitnik je sadržao pitanja koja pokrivaju različite aspekte života starijih osoba, uključujući zdravstvene usluge, socijalnu podršku, ekonomske potrebe, obrazovanje, savremene tehnologije i pristup informacijama.
- Pilot testiranje: Upitnik je testiran na manjem uzorku ispitanika kako bi se obezbijedila jasnoća pitanja i pouzdanost odgovora. Ovaj korak bio je ključan za postizanje validnosti prikupljenih podataka.

Metodologija prikupljanja podataka

Kako bi se obezbijedila reprezentativnost uzorka, istraživanje je sprovedeno korišćenjem stratificiranog uzorkovanja. Populacija je podijeljena na različite stratumе prema ključnim demografskim varijablama, uključujući starosno doba, pol, nivo obrazovanja i socio-ekonomski status.

Iz svakog stratuma odabrani su ispitanici da bi se smanjila pristranost i obezbijedila uravnotežena distribucija podataka.

Anketni upitnik, koji je bio ključni instrument za prikupljanje podataka, razvio je istraživački tim. Upitnik je sadržao pitanja koja su obuhvatala različite aspekte života starijih osoba, uključujući: zdravstveno stanje i pristup zdravstvenim uslugama, socijalnu podršku i učestvovanje u društvenim aktivnostima, ekonomske prilike i izazove, interesovanje za obrazovne programe i digitalnu pismenost, navike korišćenja tehnologije i pristup informacijama. Upitnik je testiran na manjem uzorku kako bi se obezbijedila jasnoća pitanja i validnost prikupljenih podataka. Nakon toga, istraživanje je sprovedeno putem direktnog kontakta sa ispitanicima na teritoriji Kotora. Ovaj pristup je omogućio uključivanje i onih starijih građana koji nemaju mogućnosti za digitalno ili samostalno popunjavanje anketa.

Metodološki pristup ovom istraživanju doprinosi da dobijeni podaci ne samo da odražavaju stvarne potrebe starijih osoba, već i pružaju osnovu za kreiranje politika i programa koji odgovaraju njihovim potrebama i doprinose unapređenju kvaliteta njihovog života.

Sprovođenje istraživanja

Anketiranje je sprovedeno metodom direktnog kontakta sa starijim osobama na području opštine Kotor. Ovaj pristup omogućio je uključivanje ispitanika koji možda nemaju pristup digitalnim alatima ili nisu u mogućnosti sami da popune anketne obrasce.

Posebna pažnja posvećena je uključivanju ispitanika iz različitih demografskih grupa kako bi rezultati reflektovali raznolikost starije populacije Kotora.

Analiza podataka

Podaci su obrađeni korišćenjem deskriptivnih i inferencijalnih statističkih metoda. Analiza je omogućila identifikaciju ključnih potreba, izazova i razlika među grupama starijih osoba prema godinama, polu i socio-ekonomskom statusu. Na osnovu rezultata su izrađene preporuke koje imaju za cilj unaprijeđenje postojećih usluga, razvoj novih programa i jačanje društvene inkluzije starijih osoba.

Trajanje istraživanja

Istraživanje je sprovedeno tokom oktobra i novembra 2024. godine, obuhvatajući 100 starijih građana sa područja opštine Kotor, čime su obezbjeđeni sveobuhvatni i pouzdani rezultati.

Povezanost sa strateškim dokumentima

Projekat "Dostojanstveno, inkluzivno treće doba" povezan je s ključnim nacionalnim i lokalnim strateškim dokumentima i zakonodavnim okvirom, uključujući:

Nacionalnu strategiju rodne ravnopravnosti 2021-2025.

Zakon o zabrani diskriminacije.

Strategiju razvoja sistema socijalne zaštite starijih za period od 2018. do 2022. godine.

Lokalni akcioni plan za unapređenje socijalne i dječje zaštite u opštini Kotor 2021-2024.

Ovo istraživanje je sprovedeno u skladu s međunarodnim standardima i preporukama, poput Madridskog akcionog plana o starenju i Evropske socijalne povelje.

Praktična primjena rezultata istraživanja

Rezultati ovog istraživanja pružaju dragocjene informacije koje su relevantne za nevladine organizacije, medije, lokalnu upravu i državne institucije.

Prikupljeni podaci mogu poslužiti kao osnova za:

- Razvoj politika i programa podrške usmjerenih na starije osobe
- Jačanje socijalnih veza kroz programe koji podstiču društvenu uključenost
- Poboljšanje kvaliteta usluga u zdravstvu, socijalnoj zaštiti i obrazovanju

Angažovanje svih relevantnih aktera ključno je za implementaciju preporuka i stvaranje održivih rješenja koja odgovaraju specifičnim potrebama starijih građana.

Prezentacija rezultata istraživanja akterima poput lokalnih vlasti, nevladinih organizacija i medija doprinjet će da glas starijih osoba bude prepoznat i integrisan u buduće strategije i politike.

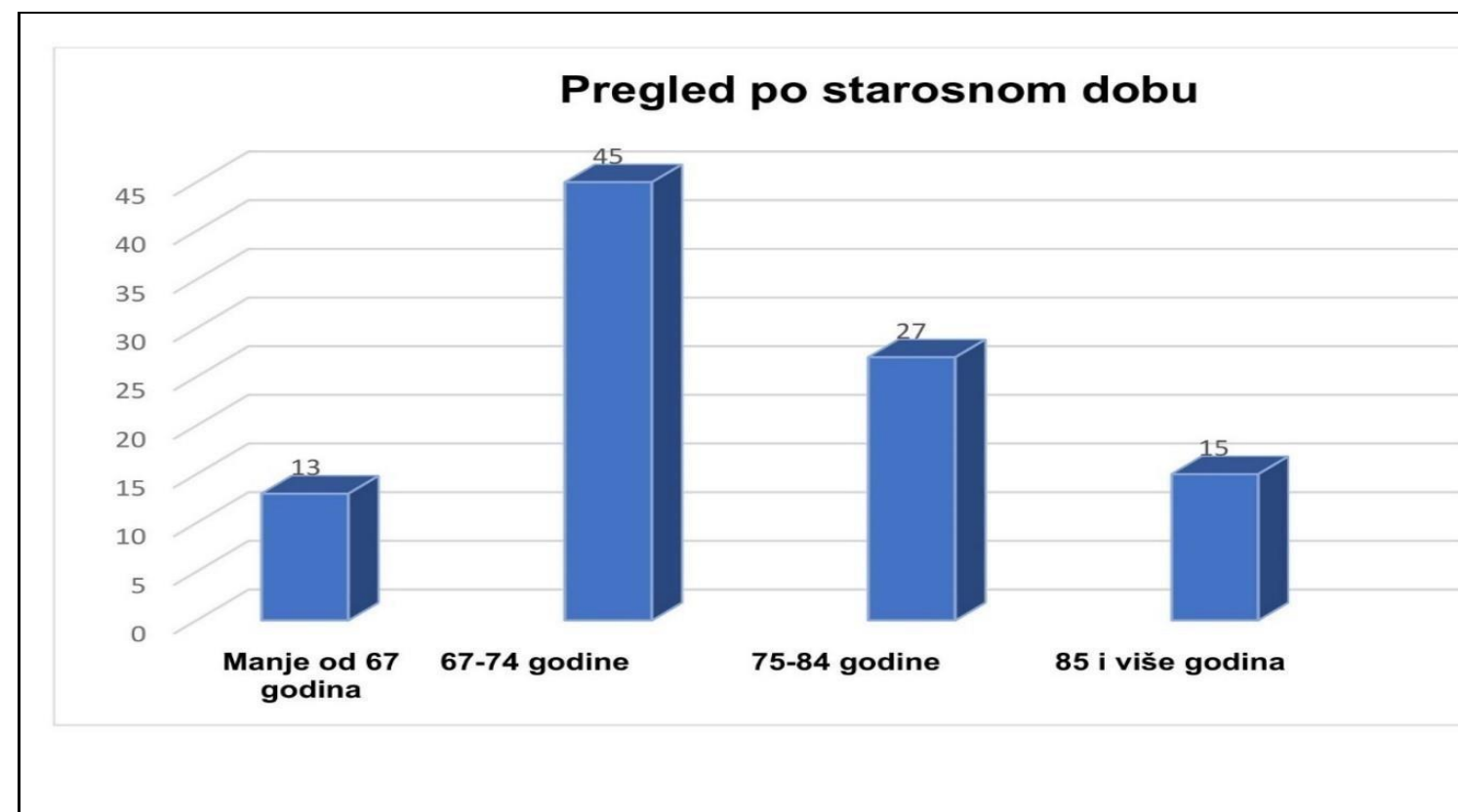
Demografski podaci o starijim osobama u Kotoru Starosna struktura

Demografski trendovi u opštini Kotor ukazuju na značajne promjene koje utiču na život i potrebe starije populacije. Prema posljednjem anketnom istraživanju, primjetan je porast procenta starijih osoba, što dodatno naglašava potrebu za prilagođavanjem postojećih socijalnih i zdravstvenih usluga. Ova promjena u starosnoj strukturi posljedica je dužeg životnog vijeka i smanjenja nataliteta, što starije osobe čini sve značajnijom grupom unutar ukupnog stanovništva. Osobe starije od 67 godina čine značajan dio populacije Kotora. Ova činjenica zahtijeva proaktivan pristup kako bi se obezbijedila adekvatna podrška i resursi koji će im omogućiti dostojanstven i kvalitetan život. Analiza starosne strukture ukazala je na specifične karakteristike i izazove s kojima se stariji građani suočavaju, uključujući: ograničen pristup zdravstvenim uslugama, nedovoljnu socijalnu integraciju, teškoće u pristupu informacijama i savremenim tehnologijama.

Razumijevanje demografske strukture stanovništva u Kotoru ključno je za kreiranje efkasnih politika i programa usmjerenih na unapređenje kvaliteta života starijih osoba. Podaci prikupljeni anketnim istraživanjem pružaju relevantne uvide koji omogućavaju:

- Identifikaciju specifičnih potreba starijih osoba
- Prepoznavanje ključnih oblasti za poboljšanje usluga
- Postavljanje osnova za razvoj strategija koje odgovaraju stvarnim izazovima i potrebama ove populacije.

Grafikon 1: Distribucija uzorka ispitanika po starosnim grupama

Pomoću ovog grafikona prikazana je distribucija uzorka ispitanika po starosnim grupama. Te starosne grupe se odnose na 100 starijih osoba. Horizontalna osa prikazuje starosno doba: <67 godina, 67-74 godine, 75-84 godine, 85+i. Vertikalna osa prikazuje broj ispitanika u određenoj starosnoj grupi. Starosna grupa <67 godina ima 13 ispitanika. Starosna grupa 67-74 godine ima 45, što je najveća starosna grupa u ovom uzorku. Starosna grupa 75-84 godine distribuira 27 ispitanika. Starosna grupa 85+i ima 15. Ovom raspodjelom se jasno odvaja istaknuto učešće starosne grupe od 67-74 godine. Starije grupe imaju relativno manj

Polna struktura

Polna struktura starijih osoba u Kotoru predstavlja ključni aspekt za razumijevanje potreba i izazova s kojima se suočavaju. Prema rezultatima anketnog istraživanja, izražena je razlika u polnoj strukturi, gdje žene čine značajnu većinu – 58,33% (58 osoba), dok muškarci čine 41,67% (42 osobe) uzorka.

Ove razlike imaju direktan uticaj na mnoge aspekte svakodnevnog života starijih osoba, uključujući ekonomski status, pristup zdravstvenim uslugama, socijalnu uključenost i emocionalno blagostanje.

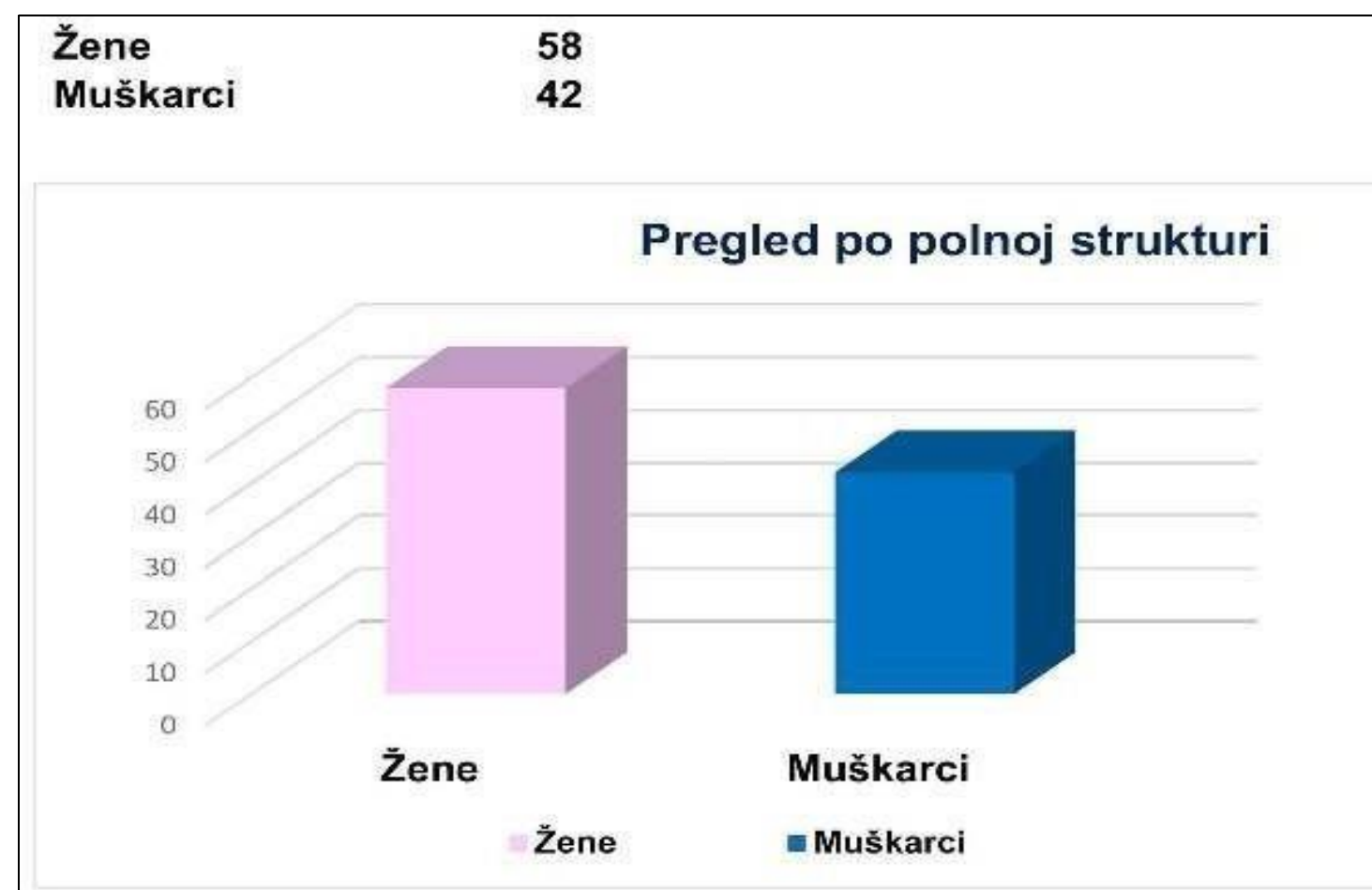
Starije žene se često suočavaju sa izazovima koji proizilaze iz njihove ekonomske i socijalne situacije:

- Ekonomska nesigurnost - Niži prihodi i ograničene mogućnosti za zapošljavanje dodatno otežavaju dostupnost zdravstvenih i socijalnih usluga.
- Socijalna izolacija - Tradicionalne uloge starijih žena u domaćinstvu često utiču na smanjenje društvenih kontakata i većim rizikom od izolacije.
- Programi edukacije i podrške usmjereni na starije žene mogu značajno doprinijeti njihovom uključivanju u društvene aktivnosti i poboljšanju kvaliteta života.

Kako muškarci čine manji dio starije populacije, suočavaju se s posebnim izazovima, uključujući: Mentalno zdravlje - Usamljenost i emocionalne poteškoće često su izraženiji kod starijih muškaraca, posebno zbog tradicionalnih rodnih normi koje ograničavaju otvorenu komunikaciju o njihovim potrebama. Manjak socijalne podrške - Stariji muškarci imaju manje razvijene društvene mreže, što povećava rizik od izolacije. Programi usmjereni na starije muškarce

trebali bi uključivati edukaciju o mentalnom zdravlju i pružanje prostora za otvorenu diskusiju o njihovim potrebama.

Grafikon 2: Polna struktura

Grafikon prikazuje projekciju polne strukture uzorka os 100 osoba. Žene: 58,33% (58 osoba). Muškarci: 41,67% (42 osobe), što ukazuje na veće učešće žena u uzorku, što reflektuje opšti trend dužeg životnog vijeka žena u odnosu na muškarce. Ovi podaci pružaju osnovu za kreiranje programa prilagođenih potrebama svake polne grupe, s ciljem unapređenja kvaliteta života starijih osoba u Kotoru.

Obrazovna struktura

Rezultati istraživanja ukazuju na značajnu povezanost između nivoa obrazovanja i socio-ekonomskog statusa starijih osoba u Kotoru. Obrazovna struktura ima značajnu ulogu u oblikovanju kvaliteta života.

Skoro četvrtina ispitanika ima osnovno ili srednje obrazovanje. Ova grupa se suočava s većim izazovima u starijem dobu, uključujući finansijsku nesigurnost, ograničen pristup informacijama i manju participaciju u zajednici. Potreba za programima podrške, edukacije i osnaživanja je naročito izražena u ovoj grupi, kako bi se obezbijedila ravnopravnost i bolji kvalitet života.

Fakultetski obrazovani ispitanici čine značajan dio uzorka i uživaju veću finansijsku nezavisnost. Njihovo znanje i povezanost sa društvenim mrežama i resursima omogućavaju im bolje razumijevanje svojih prava i aktivniju ulogu u zajednici.

Najveći procenat ispitanika ima više obrazovanje, što ukazuje na značajan nivo formalne edukacije među starijim građanima Kotora. Ova grupa uživa finansijsku stabilnost, zahvaljujući boljim prilikama za ostvarivanje stabilnih prihoda tokom radnog vijeka. Takođe, imaju bolje znanje o dostupnim pravima i uslugama, što im omogućava veću društvenu uključenost i bolji pristup zdravstvenoj zaštiti. Najmanji procenat ispitanika ima postdiplomske obrazovanje, što je očekivano s obzirom na istorijske okolnosti vremena u kojem su sticali formalno obrazovanje. Ova grupa pokazuje visok nivo socioekonomske sigurnosti i često ima aktivnu participaciju u zajednici. Nivo obrazovanja značajno utiče i na zdravstveno stanje starijih osoba. Osobe sa višim obrazovanjem imaju veću svijest o značaju prevencije i pristup kvalitetnijoj zdravstvenoj zaštiti.

Grafikon 3: Obrazovna struktura

Grupa sa nižim nivoem obrazovanja se češće suočava sa lošijim zdravstvenim stanjem, zbog ograničenog pristupa informacijama o prevenciji i liječenju bolesti.

Grafikon prikazuje obrazovnu strukturu ispitanika na uzorku od 100 osoba:

Osnovno obrazovanje: 23%

Srednje obrazovanje: 23%

Više obrazovanje: 28%

Fakultetsko obrazovanje: 22%

Postdiplomske obrazovanje: 4%

Ovi podaci ističu potrebu za ciljanom podrškom i kreiranjem politika koje će adresirati izazove i osnažiti starije građane sa nižim nivoima obrazovanja, dok istovremeno jačaju društvenu participaciju svih grupa.

Socio-ekonomski status

Socio-ekonomski status starijih osoba u Kotoru je značajan za razumijevanje njihovih potreba i izazova s kojima se suočavaju. Prema rezultatima anketnog istraživanja, značajan dio starijih građana živi u uslovima ekonomske nesigurnosti, što direktno utiče na kvalitet njihovog života, pristup zdravstvenim i socijalnim uslugama, kao i na njihovu sposobnost da učestvuju u društvenim i kulturnim aktivnostima. Ekonomska nesigurnost ima dalekosežne posljedice na svakodnevni život starijih osoba i utiču na kvalitet života. Stariji često imaju povećane zdravstvene potrebe, ali nedostatak sredstava ograničava njihov pristup medicinskim uslugama i lijekovima. Osobe sa nižim prihodima češće se suočavaju sa socijalnim isključivanjem, što negativno utiče na njihovo mentalno zdravlje i opšte blagostanje. Ekonomska sigurnost omogućava starijima da ostanu aktivni članovi zajednice, dok nedostatak sredstava ograničava njihovo učešće u društvenim aktivnostima.

Grafikon 4: Socio-ekonomski status

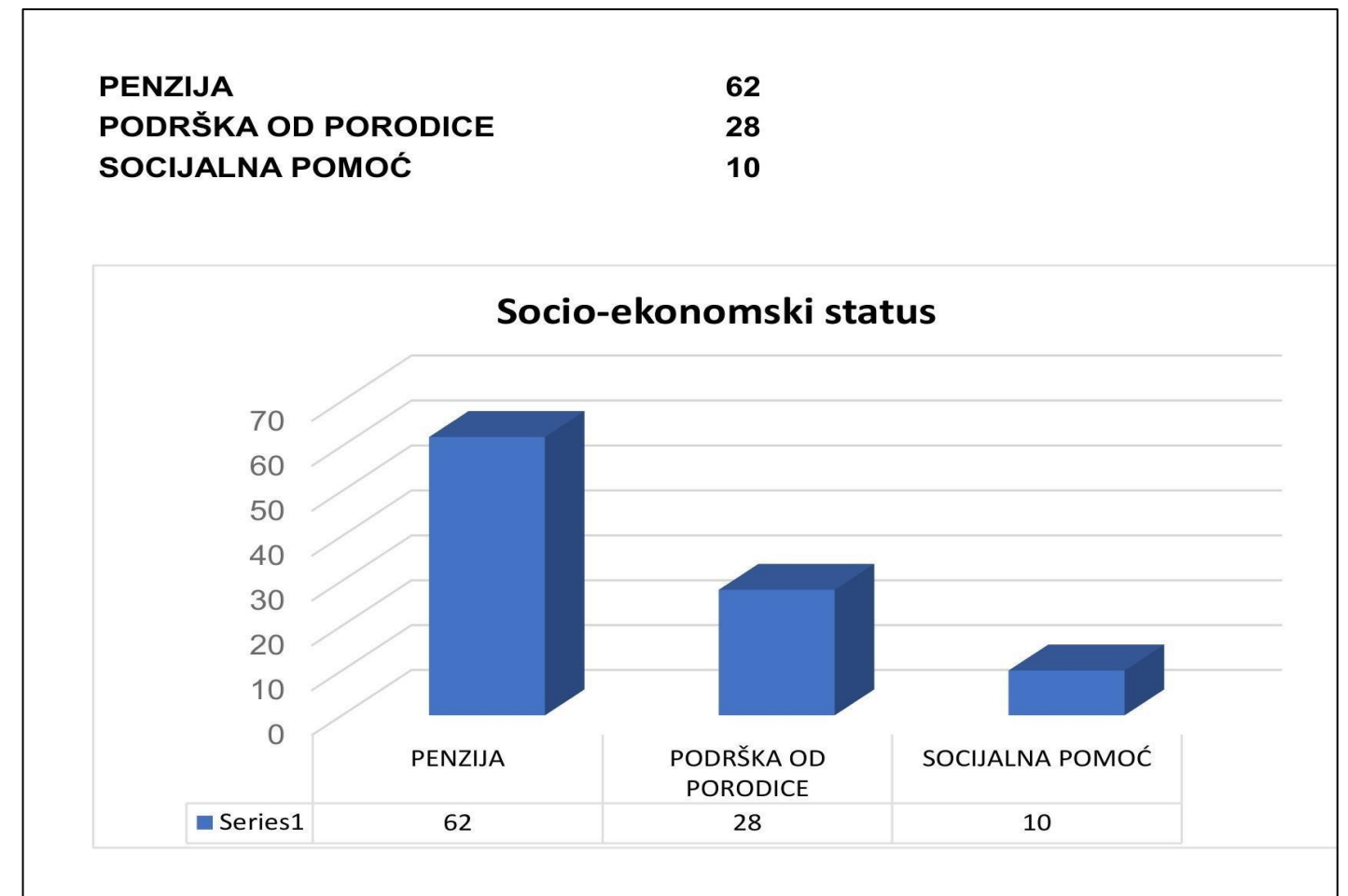
Grafikon prikazuje glavne izvore prihoda starijih osoba u Kotoru na osnovu sprovedenog anketnog istraživanja. Raspodijela izvora prihoda ukazuje na sledeće:

Penzije (62%) - Penzija je dominantan izvor prihoda za većinu ispitanika, što naglašava ključnu ulogu penzionog sistema u očuvanju ekonomske stabilnosti starijih građana. Međutim, mnoge penzije nisu dovoljne da pokriju osnovne troškove, što nameće potrebu za reformama penzionog sistema.

Podrška porodice (28%) - Drugi najčešći izvor prihoda je podrška porodice, koja ima značajnu ulogu u očuvanju kvaliteta života starijih osoba. Ova kategorija ukazuje na značaj međugeneracijske solidarnosti, ali i na pritisak koji to može staviti na mlađe članove porodice.

Socijalna pomoć (10%) - Mali procenat starijih osoba koristi socijalnu pomoć, što ukazuje na potrebu za unapređenjem dostupnosti socijalnih programa. Ovo takođe sugeriše nedostatak informisanosti među starijima o pravima na socijalnu podršku.

Ova distribucija izvora prihoda jasno naglašava ekonomsku nesigurnost koja pogađa značajan dio starijih građana, posebno onih koji zavise od socijalne pomoći i porodične podrške.

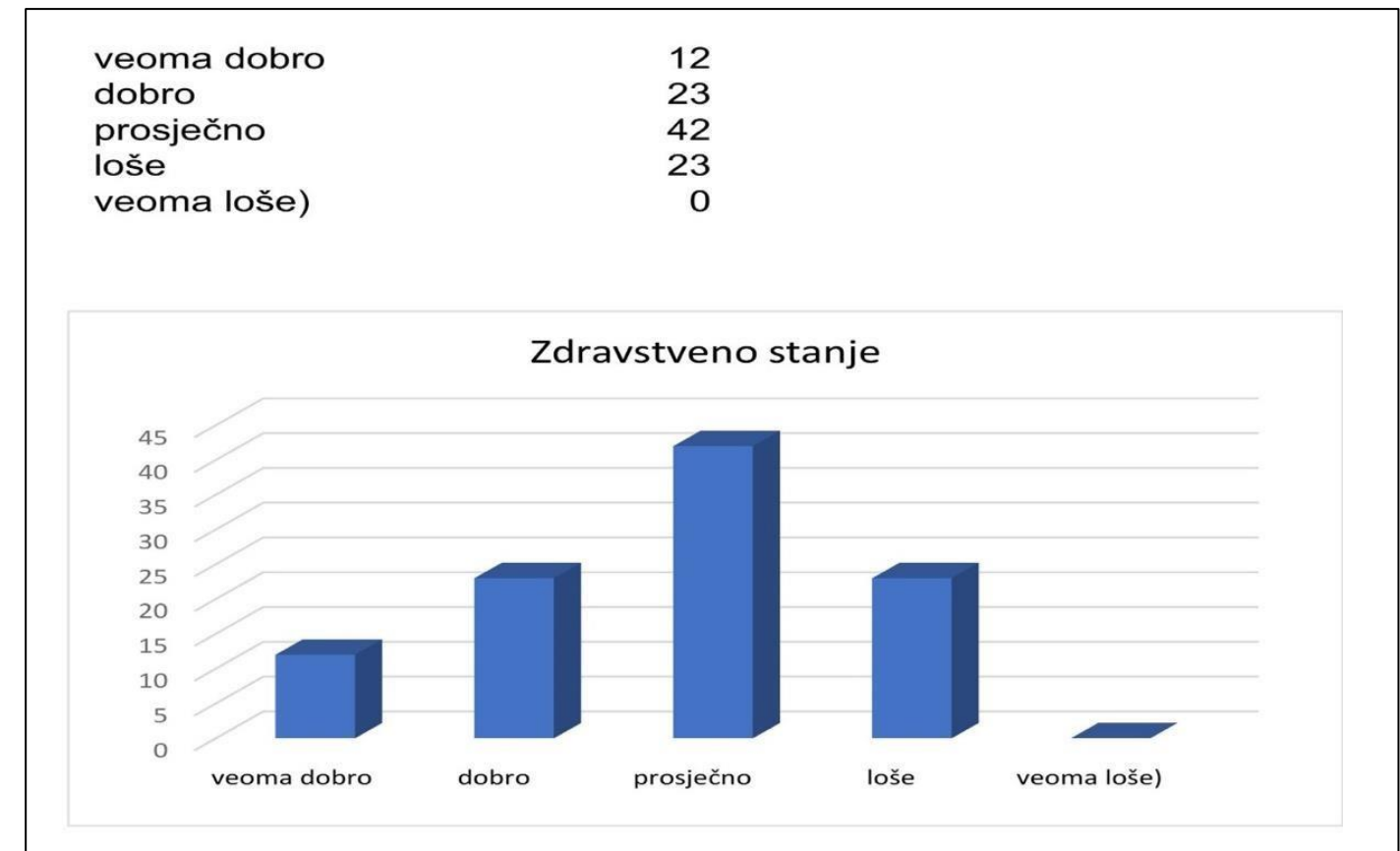
Zaključci iz grafikona ukazuju na potrebu za sveobuhvatnim pristupom unapređenju socio-ekonomske sigurnosti starijih osoba kroz reforme penzionog sistema, poboljšanje socijalnih programa i podizanje svijesti o dostupnim pravima.

Zdravstveni status

Rezultati anketnog istraživanja ukazuju na visoku učestalost hroničnih oboljenja među starijom populacijom. Prema prikupljenim podacima, više od 70% ispitanika izjavilo je da boluje od najmanje jedne hronične bolesti, dok je gotovo polovina njih prijavila prisustvo više od dva oboljenja. Ova statistika ukazuje na potrebu za adekvatnom zdravstvenom zaštitom i podrškom, koja može značajno poboljšati kvalitet života starijih osoba. Među najčešćim hroničnim bolestima koje su identifikovane u istraživanju su hipertenzija, dijabetes i artritis. Ove bolesti ne samo da utiču na fizičko zdravlje, već često dovode do psiholoških problema kao što su depresija i anksioznost. Ispitanici su često ukazivali na poteškoće u obavljanju svakodnevnih aktivnosti, što dodatno naglašava potrebu za rehabilitacionim programima i podrškom u zajednici. Osim fizičkih i psiholoških problema, hronične bolesti imaju i ekonomske posljedice. Starije osobe sa hroničnim oboljenjima često se suočavaju sa povećanim troškovima medicinske njege, što značajno opterećuje njihove budžete. U istraživanju je evidentirano da više od 60% ispitanika izjavljuje da im je teško da pokriju troškove lijekova i medicinskih usluga.

Neophodno je naglasiti značaj prevencije i edukacije u smanjenju učestalosti hroničnih bolesti. Istraživanje je pokazalo da su starije osobe koje su bile uključene u programe fizičke aktivnosti i edukacije o zdravlju imale znatno bolju kontrolu nad svojim hroničnim stanjima. Jedan od ključnih izazova za starije građane u Kotoru je ograničen pristup osnovnim i specijalizovanim zdravstvenim uslugama. Mnogi stariji građani iz ruralnih područja često odlažu ili izbjegavaju medicinske preglede zbog fizičke udaljenosti od zdravstvenih ustanova. Specijalizovane usluge, poput gerijatrijskih konsultacija, nisu široko dostupne, što dodatno ugrožava kvalitet zdravstvene Kombinacija niskih prihoda i visokih troškova liječenja dodatno otežava pristup neophodnoj medicinskoj njezi.

Grafikon 5: Zdravstveni status

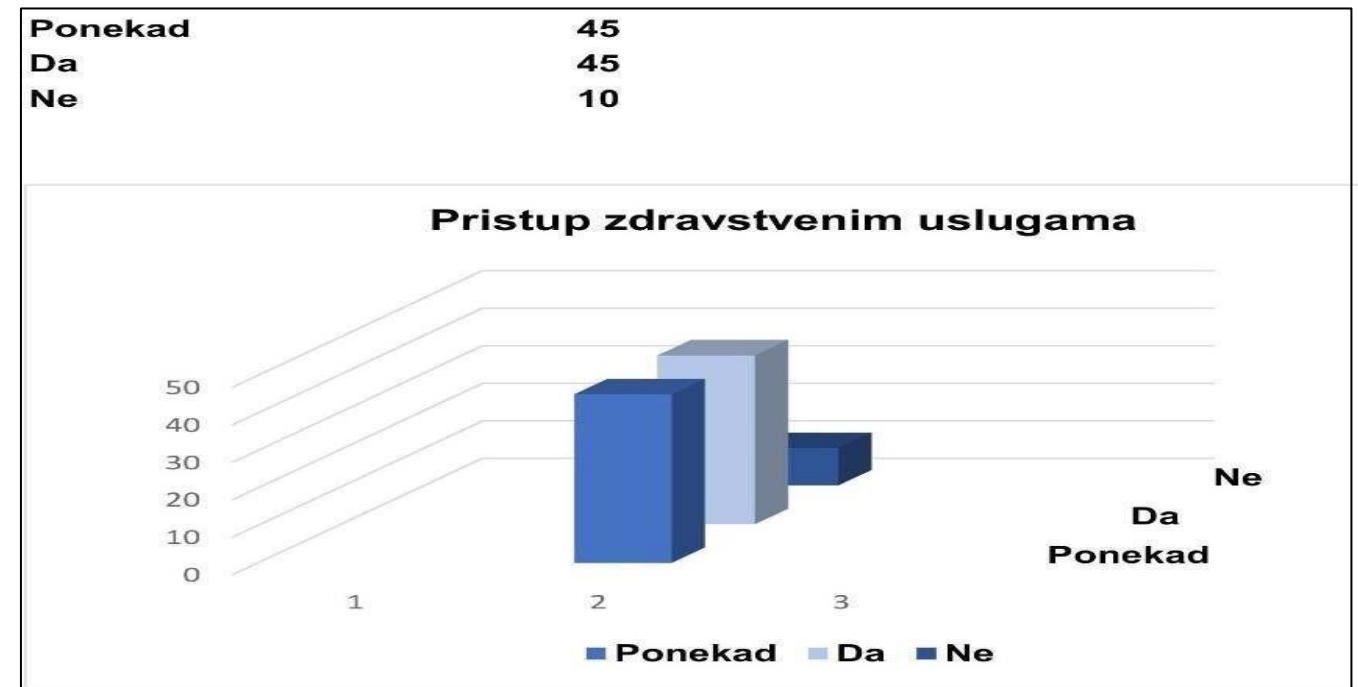
Grafikon prikazuje raspodjelu odgovora ispitanika na pitanje o njihovom opštem zdravstvenom stanju. Rezultati su sljedeći: Najveći procenat ispitanika (42%) ocijenio je svoje zdravstveno stanje kao prosječno. Ovo ukazuje na prisustvo određenih zdravstvenih izazova koji nisu ozbiljni, ali utiču na kvalitet života. Drugi po zastupljenosti odgovor (23%) odnosi se na ispitanike koji svoje zdravlje ocjenjuju kao dobro. Ova grupa ukazuje na relativnu stabilnost u fizičkom zdravlju. Loše zdravstveno stanje prijavilo je 23% ispitanika, što ukazuje na značajan dio populacije koji se suočava s ozbiljnijim zdravstvenim problemima. Manji procenat ispitanika (12%) ocijenio je svoje zdravlje kao veoma dobro. Ova grupa predstavlja najbolje zdravstvene pokazatelje u uzorku. Veoma loše zdravstveno stanje: Nijedan ispitanik nije svoje zdravlje ocijenio kao veoma loše, što je pozitivan nalaz. Ovi podaci ukazuju na potrebu za dodatnim intervencijama u oblasti zdravstva, kako bi se povećao broj starijih osoba koji doživljavaju svoje zdravstveno stanje kao dobro ili veoma dobro.

Pristup zdravstvenim uslugama

Anketno istraživanje pokazuje da mnogi stariji građani imaju poteškoća u pristupu osnovnim zdravstvenim uslugama, što negativno utiče na njihovo zdravlje i opšte blagostanje. Mnogi stariji građani Kotora žive u ruralnim područjima, gdje su zdravstvene usluge često nedovoljno dostupne. Fizička izolacija često dovodi do odlaganja ili izbjegavanja medicinskih pregleda i tretmana, što ima dugoročne posljedice na zdravlje. Stariji građani često pate od hroničnih bolesti koje zahtijevaju redovno praćenje i tretman. Nedostatak specijalizovanih gerijatrijskih usluga u Kotoru dodatno ugrožava zdravstveno stanje ove populacije. Kombinacija niskih prihoda i visokih troškova liječenja otežava pristup zdravstvenim uslugama mnogim starijim osobama. Preko 60% ispitanika izjavilo je da im je teško pokriti troškove lijekova i medicinskih usluga. Pristup zdravstvenim uslugama ne može se posmatrati kao izolovan problem, već kao dio šireg okvira socijalne politike koja se odnosi na starije osobe. Rezultati istraživanja su pokazali da mnogi stariji ljudi nemaju adekvatan pristup zdravstvenim uslugama, što je često rezultat kombinacije finansijskih prepreka i udaljenosti. Ovaj problem zahtjeva prilagođavanje potrebama starijih. Osim ekonomskih faktora, socijalna podrška igra presudnu ulogu životima starijih osoba. S obzirom na to, porebno je razvijanje strategije za jačanje socijalne povezanosti i pružanje podrške starijim osobama, kako bi se smanjila usamljenost i poboljšao njihov kvalitet života. Istraživanje je pokazalo da su stariji građani uključeni u programe zičke aktivnosti i edukacije o zdravlju bolje upravljali svojim hroničnim oboljenjima. Preventivne mjere i edukativni programi imaju ključnu ulogu u unapređenju zdravlja starijih osoba. Ovo ukazuje na potrebu za razvojem sveobuhvatnih programa koji su usmjereni na prevenciju i promociju zdravlja.

Grafikon 6: Pristup zdravstvenim uslugama

Grafikon ilustruje stavove ispitanika o pristupu zdravstvenim uslugama, ukazujući na nekoliko ključnih izazova koji utiču na njihovo zdravlje i kvalitet života.

Ponekad (45%) - skoro polovina ispitanika navela je da im je pristup zdravstvenim uslugama povremen, što znači da nisu u mogućnosti redovno da koriste potrebne zdravstvene resurse. Ovo ukazuje na fizičke, ekonomske ili sistemske prepreke koje povremeno ometaju njihovo korišćenje. Da (45%) - isti procenat ispitanika izjavljuje da imaju adekvatan pristup zdravstvenim uslugama. Ova grupa predstavlja one koji žive bliže zdravstvenim ustanovama ili imaju finansijsku i socijalnu podršku za korišćenje tih usluga. Deset procenata ispitanika navelo je da nemaju pristup zdravstvenim uslugama, to predstavlja najosetljiviju kategoriju. Ovaj rezultat ukazuje na hitnu potrebu za ciljanom intervencijom kako bi se obezbijedila dostupnost osnovne zdravstvene zaštite.

Pregled usluga koje ispitanici koriste

Rezultati istraživanja ukazuju na to da stariji ljudi u značajnoj mjeri koriste medicinske usluge, dok su druge vrste usluga manje zastupljene.

Medicinske usluge - 63% ispitanika koristi medicinske usluge, što ukazuje na visok nivo zavisnosti starijih osoba od zdravstvene zaštite. Ovo je očekivano s obzirom na to da stariji ljudi često imaju povećane zdravstvene potrebe, uključujući redovne ljebarske preglede, terapije i liječenje hroničnih bolesti. Visok procenat korisnika medicinskih usluga ukazuje na to da stariji ljudi nemaju dovoljno pristupa preventivnim uslugama ili se suočavaju sa stalnim zdravstvenim izazovima.

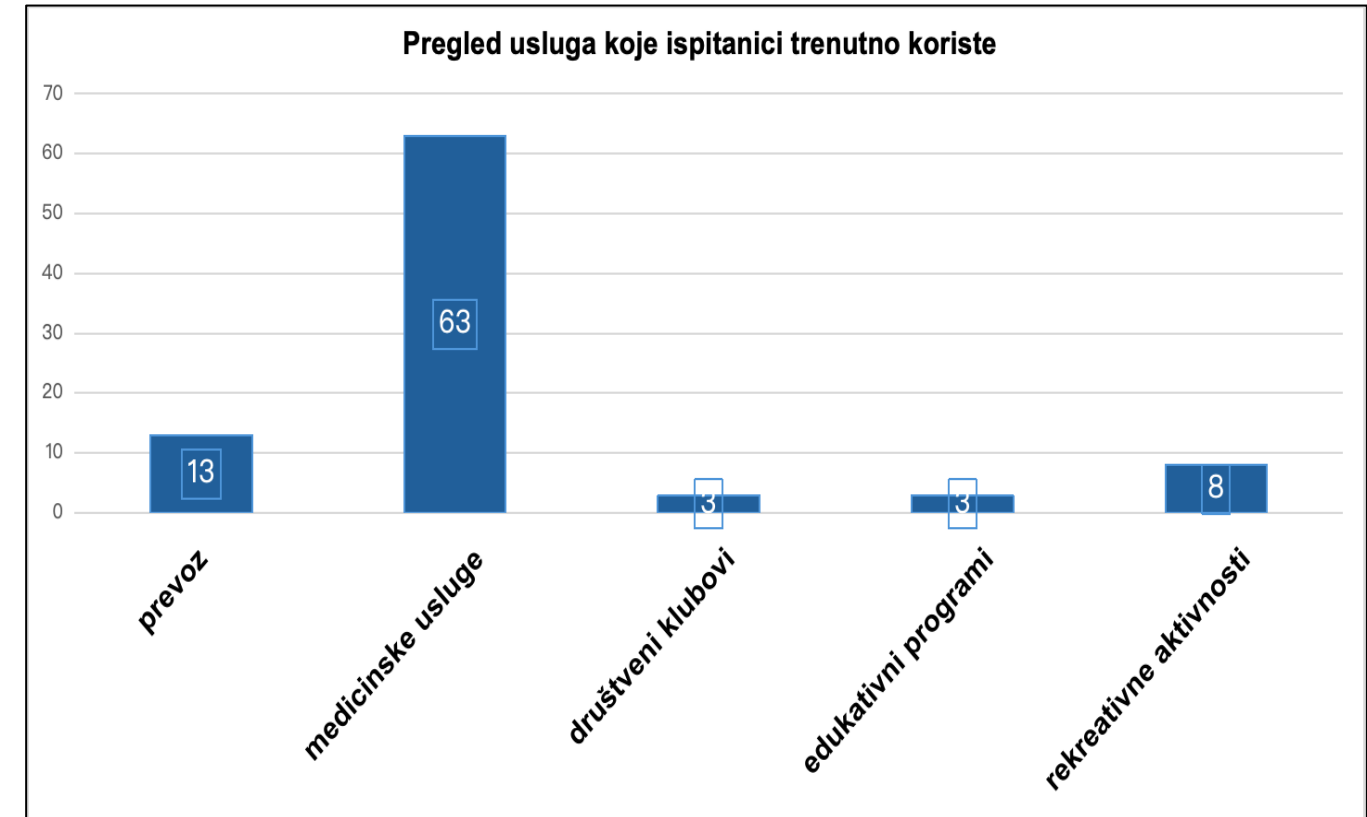
Prevoz: 13% ispitanika koristi usluge prevoza, što ukazuje da mnogi stariji ljudi nemaju uvijek lak pristup transportu. Ovo je važan aspekt jer pristup prevozu značajno utiče na mobilnost i sposobnost starijih osoba da učestvuju u društvenim, kulturnim i zdravstvenim aktivnostima. Nedostatak pristupa prevozu može dovesti do socijalne izolacije.

Kućna njega: Samo 8% ispitanika koristi uslugu kućne njege. Iako postoji potreba za klubove.

Rekreativne aktivnosti i društveni klubovi - 8% ispitanika koristi rekreativne aktivnosti, a samo 3% ispitanika je uključeno u društvene klubove. Ovi podaci ukazuju na nisku stopu angažovanosti starijih osoba u društvenim aktivnostima, što značajno utiče na njihovu socijalnu izolaciju. Nedostatak pristupa društvenim i rekreativnim aktivnostima negativno utiče na mentalno zdravlje i opšte blagostanje starijih.

Edukativni programi - Samo 3% ispitanika učestvuje u obrazovnim programima, što ukazuje na to da postoji ograničen pristup ili interes za obrazovne aktivnosti među starijom populacijom. Iako obrazovni programi mogu pomoći starijim osobama da ostanu aktivni i uključeni.

Grafikon 7. Pregled usluga koje ispitanici koriste

Iako obrazovni programi mogu pomoći starijim osobama da ostanu aktivni i uključeni u društvo, niska stopa učešća ukazuje na to da ove usluge nisu dovoljno dostupne ili promovisane među starijim ljudima. Medicinske usluge imaju najveći procenat korišćenja, druge usluge kao što su prevoz, kućna njega, društveni klubovi, edukacija i rekreativne aktivnosti pokazale su manju zastupljenost. To ukazuje na potrebu za većim ulaganjima u razvoj i promociju ovih usluga, kako bi se poboljšala socijalna uključenost i kvalitet života starijih osoba. Povećanje dostupnosti i pristupačnosti ovih usluga može značajno doprinjeti smanjenju socijalne izolacije i poboljšanju opšteg zdravlja i blagostanja starijih građana.

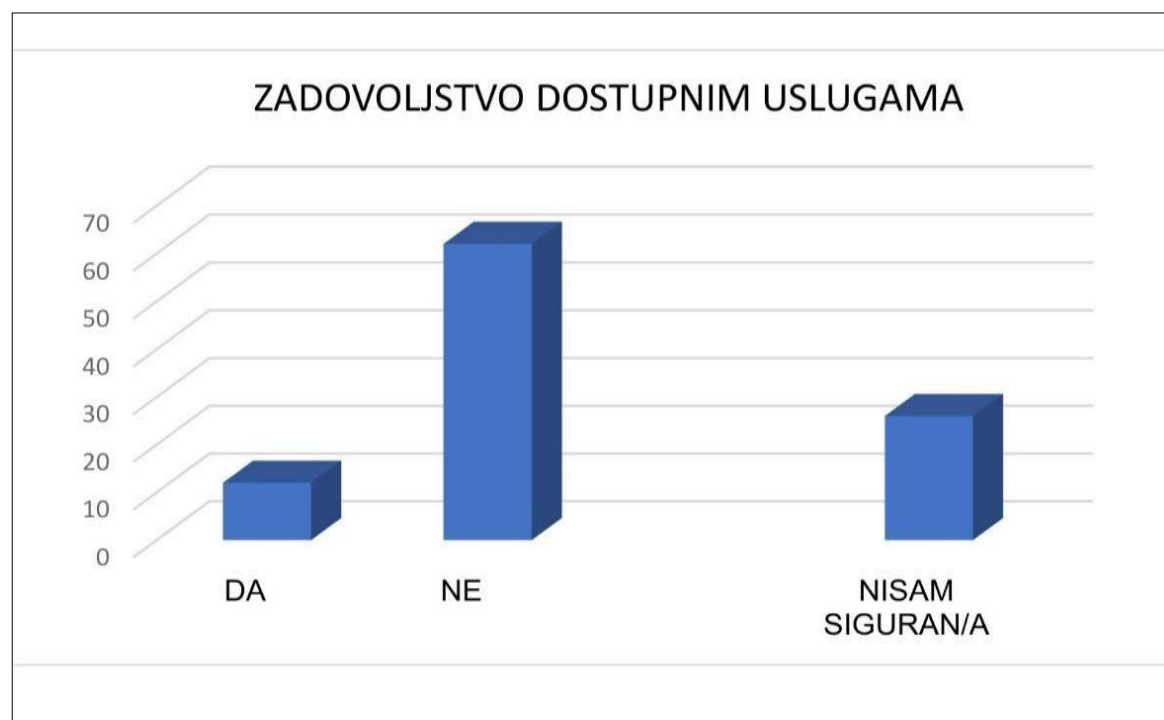
Ovi podaci ukazuju na nisku stopu angažovanosti starijih osoba u društvenim aktivnostima, što značajno utiče na njihovu socijalnu izolaciju. Nedostatak pristupa društvenim i rekreativnim aktivnostima negativno utiče na mentalno zdravlje i opšte blagostanje starijih.

Zadovoljstvo dostupnim uslugama

Rezultati ankete ukazuju na pretežno neutralne stavove starijih osoba prema kvalitetu usluga koje su im trenutno dostupne, uz prisutne kritike manjeg, ali značajnog broja ispitanika. Ova analiza se fokusira na identifikaciju ključnih trendova i mogućnosti za unapređenje, koristeći dobijene podatke kao osnovu za dalju raspravu i preporuke.

Grafikon 8: Zadovoljstvo dostupnim uslugama

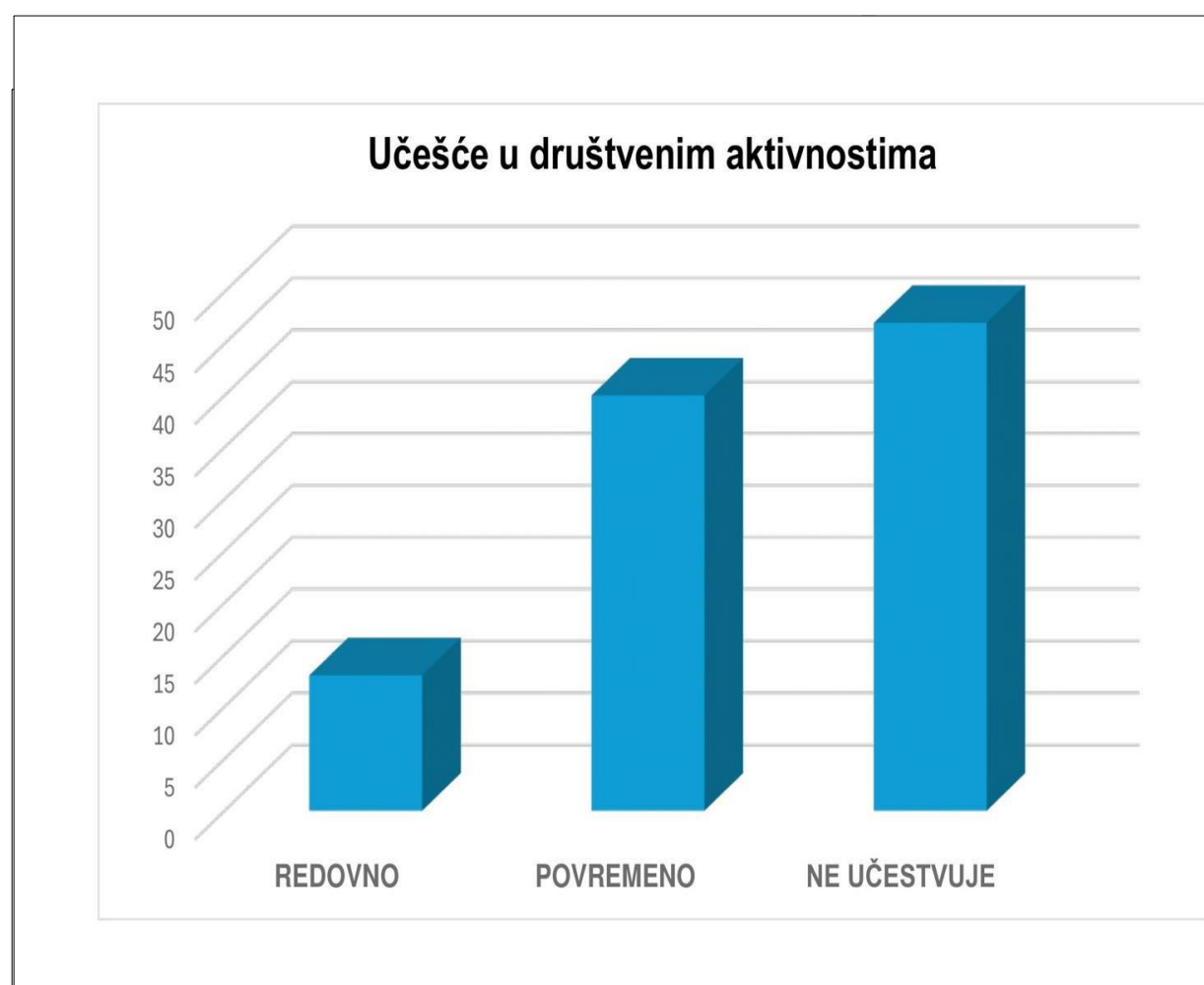
Analiza rezultata ukazuje na sledeće: Polovina ispitanika (~50%) zauzima neutralan stav prema trenutnim uslugama, što ukazuje na to da mnogi ne smatraju uslugama koje zadovoljavaju njihove potrebe, ali ni problematičnim. Ovo ukazuje na nisku očekivanost ili na ograničenu interakciju sa uslugama. Oko 28% ispitanika izražava nezadovoljstvo dostupnim uslugama. Ovaj procenat je značajan i ukazuje na potrebu za unapređenjem postojećih usluga, njihovom dostupnošću, kvalitetom ili prilagođavanjem potrebama starijih osoba. Starije osobe uglavnom ne očekuju visok kvalitet ili personalizaciju usluga, što može biti posledica njihovih prethodnih

iskustava. Neutralni odgovori ukazuju i na to da dio starijih osoba ne koristi usluge često ili ne primjećuje značajne prednosti ili probleme. Samo 20% ispitanika izjavilo je da su zadovoljni uslugama, dok niko nije izrazio "veoma zadovoljstvo". Relativno nizak procenat zadovoljnih korisnika ukazuje na to da, iako postoje određene dobre prakse i primjeri kvalitetnih usluga, one nisu rasprostranjene ili dosljedno dostupne. Ovo ukazuje na mogućnosti za unapređenje, jer trenutne usluge, čak i kada su funkcionalne, ne ispunjavaju u potpunosti očekivanja korisnika. Potpuno nezadovoljstvo i veoma zadovoljstvo: Niko od ispitanika nije izrazio krajnje nezadovoljstvo ili krajnje zadovoljstvo, što ukazuje na relativno stabilnu percepciju usluga, ali i na njihov nedostatak u pružanju izuzetnog kvaliteta. Odsustvo ekstremnih stavova ukazuje na relativnu stabilnost usluga. Korisnici ne doživljavaju trenutne usluge kao potpuno neadekvatne. Usluge ne uspijevaju da impresioniraju korisnike ili ponude rješenja koja značajno prevazilaze očekivanja. Rezultati sugerišu da postoji značajan prostor za unapređenje trenutnih usluga. Neutralni i nezadovoljni odgovori zajedno čine većinu, što ukazuje na potrebu za povećanjem kvaliteta, efikasnosti i dostupnosti usluga za starije osobe. Posebno je potrebno analizirati specifične aspekte usluga koje doprinose nezadovoljstvu i raditi na njihovom unapređenju kako bi se povećao broj zadovoljnih korisnika. Ove analize može biti korisna kao osnova za kreiranje preporuka za poboljšanje usluga koje se pružaju starijoj populaciji. Na osnovu dobijenih rezultata, mogu se predložiti sledeće strategije: a. Unapređenje kvaliteta usluga: Prilagoditi usluge individualnim potrebama starijih. Obuka pružalaca usluga: Razviti programe obuke koji će omogućiti bolju interakciju između pružalaca usluga i korisnika. b. Povećanje pristupačnosti: Obezbijediti da su usluge dostupne osobama sa smanjenom pokretljivošću. Finansijska pristupačnost: Subvencionisati usluge za starije sa ograničenim prihodima. Informativna pristupačnost: Promovisati dostupne usluge putem kanala koje starije osobe koriste. c. Podizanje svijesti o uslugama: Organizovati edukativne kampanje kako bi se povećalasvjest starijih osoba o dostupnim opcijama i njihovim potencijalnim koristima.

Učešće u društvenim aktivnostima

Uključivanje starijih lica u društvene aktivnosti predstavlja bitan element za unapređenje kvaliteta života ove populacije, ali i za jačanje zajednice u cjelini. Pored lične koristi, uključivanje starijih lica u društvene aktivnosti ima i šire društvene efekte.

Grafikon 9: Učešće u društvenim aktivnostima

Rezultati analize anketnog istraživanja ukazuju na sledeće: Od ukupnog broja ispitanika, samo 13% ispitanika izjavljuje da redovno učestvuje u društvenim aktivnostima, što ukazuje na vrlo nisku stopu uključenosti starijih u organizovanim aktivnostima. Ovo je rezultat nedostatka interesovanja, informacija, resursa ili dostupnih programa u lokalnoj zajednici.

Oko 40% ispitanika povremeno učestvuje u društvenim aktivnostima, što pokazuje potencijal za veću uključenost uz odgovarajuću podršku ili podsticaj.

47% ispitanika izjavilo je da ne učestvuje u društvenim aktivnostima. Ovo ukazuje na visok nivo socijalne izolacije, što može negativno uticati na njihovo mentalno i fizičko zdravlje.

Potrebno je razviti i promovisati programe koji će motivisati i omogućiti starijim osobama da se češće uključuju u društvene aktivnosti. Posebna pažnja treba biti usmjerena na rješavanje prepreka kao što su nedostatak prevoza, zdravstvene poteškoće i finansijska ograničenja, koje mogu uticati na njihovu neuključenost.

Organizovanje prilagođenih aktivnosti poput edukativnih radionica, društvenih okupljanja i rekreativnih programa može povećati redovno i povremeno učešće.

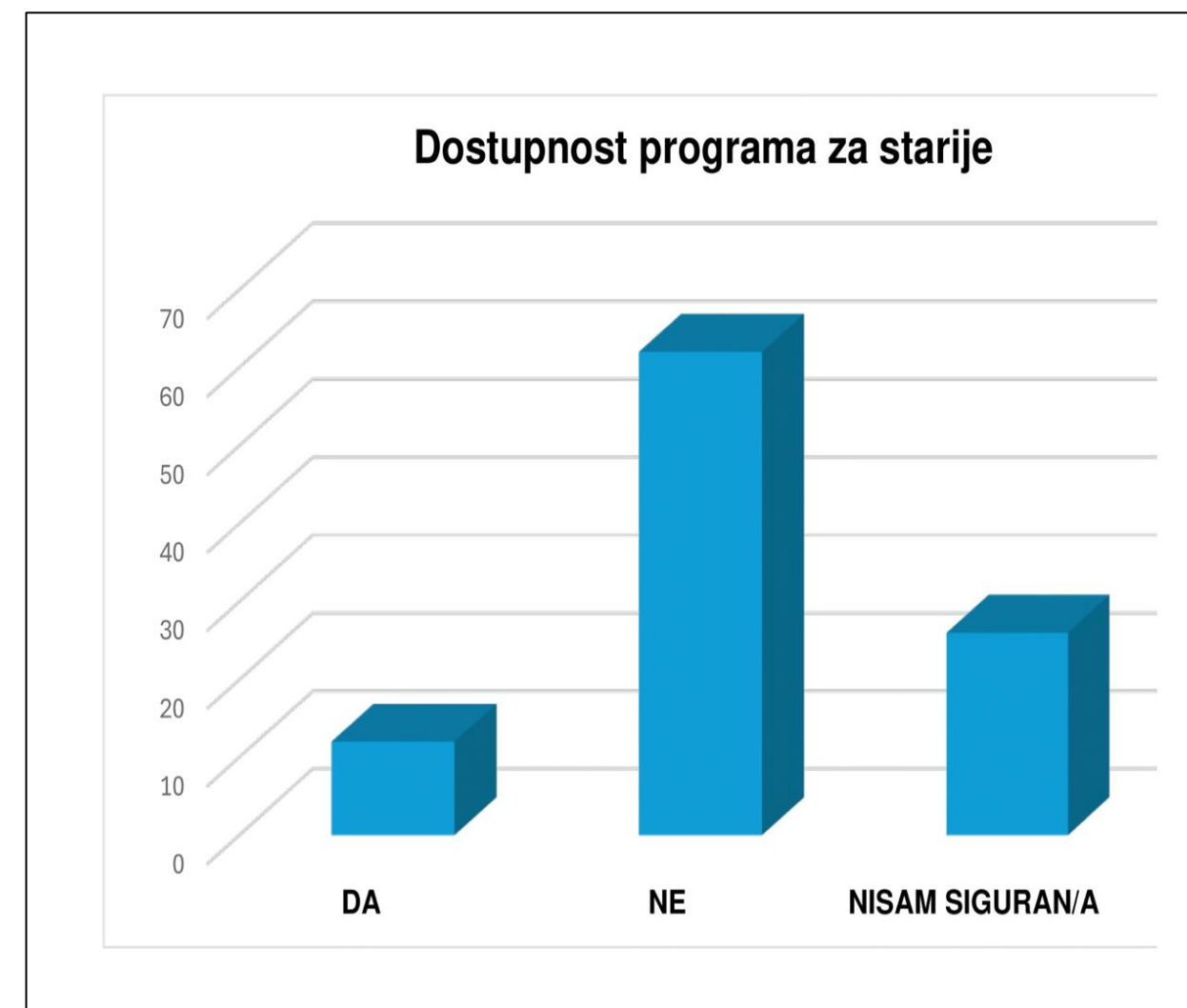
Dostupnost programa za starije

Učešće starijih osoba u zajednici i aktivnostima predstavlja ključni aspekt socijalnog uključivanja i emocionalnog blagostanja. Istraživanje je pokazalo da stariji građani Kotoru žele aktivnu ulogu u društvenim događanjima, volonterskim aktivnostima i raznim kulturnim manifestacijama. Ova participacija ne samo da doprinosi njihovom ličnom razvoju i zadovoljstvu, već i jača socijalnu koheziju unutar zajednice.

Organizacije i institucije trebaju prepoznati potencijal starijih osoba kao aktivnih članova društva te im omogućiti platforme za izražavanje njihovih vještina i znanja. Jedan od ključnih nalaza istraživanja je da stariji ljudi u Kotoru često osjećaju izolaciju.

Grafikon 10: Dostupnost programa za starije

Rezultati anketnog istraživanja ukazuju na sledeće: Evidentna je niska dostupnost programa za starije osobe. Većina ispitanika (62%) smatra da u njihovoj zajednici ne postoje specifični programi ili aktivnosti koji su usmjerene na starije osobe. Ovo ukazuje na potencijalni problem u vidljivosti i dostupnosti tih programa, što može biti uzrokovano neinformisanošću, nedostatkom resursa ili lošom promocijom postojećih aktivnosti. Osjećaj nesigurnosti o dostupnosti - 26% ispitanika nije sigurno da li postoje programi ili aktivnosti za stariju populaciju. Ovo ukazuje na nedovoljnu informisanost među starijim osobama o resursima i mogućnostima u zajednici. Takođe, ovo ukazuje da nisu svi programi dovoljno vidljivi ili lako dostupni starijim osobama, što ih može spriječiti da ih prepoznaju i iskoriste. Pozitivni odgovori - Samo 12% ispitanika izjavilo je da u njihovoj zajednici postoje programi i aktivnosti koji su usmjereni na starije osobe. Iako manji broj ispitanika dijeli ovo mišljenje, to ukazuje na postojanje određenih programa, ali i na njihovu vjerovatnu

ograničenu dostupnost ili specifičnost, koja ne doseže širi krug starijih građana.

Veći broj starijih osoba nije informisan o postojećim programima ili smatra da ih nema, što ukazuje na značajnu prazninu u pružanju usluga za starije osobe. Iako neki programi možda postoje, veći dio populacije nije svjestan njih ili ih ne koristi.

Neophodno je povećati promociju i vidljivost programa koji su usmjereni ka starijim osobama. Razviti nove inicijative i aktivnosti specifično osmišljene za starije, kao što su edukativni i društveni programi, koji će ih aktivnije uključiti u zajednicu. Potrebno je unaprijediti komunikacije između organizacija koje pružaju ove usluge i samih starijih osoba, kako bi im bilo lakše da se informišu o dostupnim mogućnostima.

Osjećaj usamljenosti

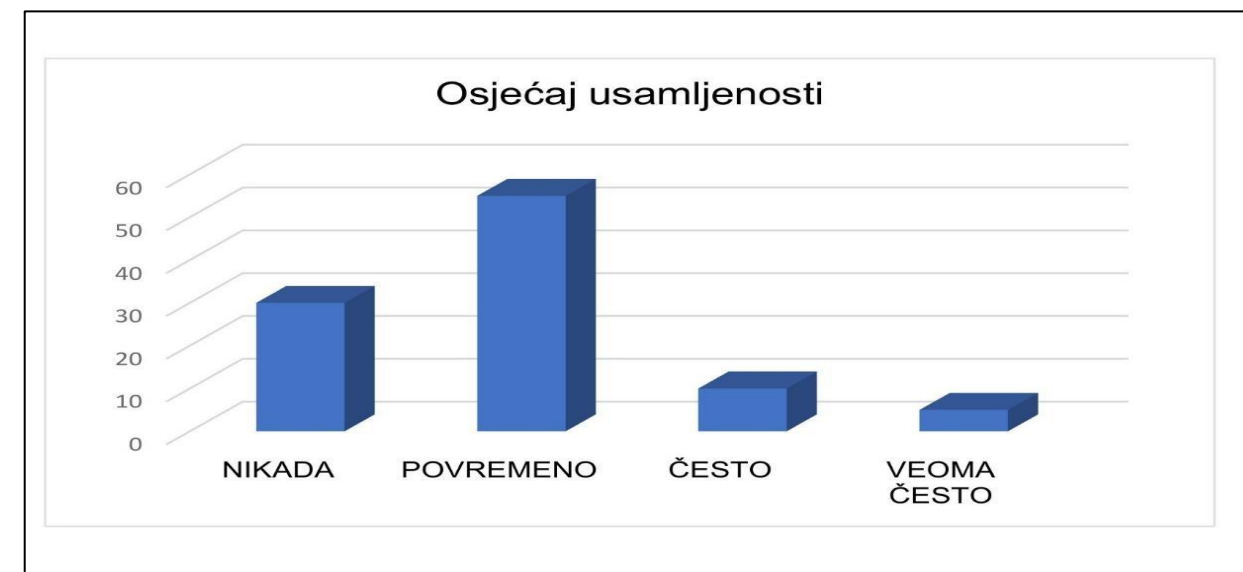
Socijalna izolacija i usamljenost predstavljaju značajne probleme koji pogađaju starije osobe u Kotoru, a rezultati anketnog istraživanja ukazuju na alarmantne tendencije u ovom području. Mnogi stariji ljudi se suočavaju s nedostatkom socijalne interakcije, što utiče na njihovo mentalno i fizičko zdravlje.

Istraživanje je pokazalo da je značajan dio starijih učesnika izložen usamljenosti, što je najčešće posljedica gubitka prijatelja i članova porodice, kao i smanjenih mogućnosti za aktivno učešće u zajednici.

Jedan od ključnih uzroka socijalne izolacije su fizička ograničenja koja otežavaju starijim osobama da se kreću izvan svojih domova. Mnogi ispitanici su naglasili da su im zdravstveni problemi, kao što su artritis ili kardiovaskularne bolesti, onemogućili da učestvuju u društvenim aktivnostima. Takođe, nedostatak adekvatnog prevoza često je bio naznačen kao prepreka koja dodatno pogoršava situaciju, ostavljajući starije osobe u izolaciji i bez mogućnosti da se povežu sa svojim vršnjacima ili zajednicom. Osim fizičkih ograničenja, emocionalni aspekti igraju značajnu ulogu u doživljaju usamljenosti. Mnogi stariji ljudi su izrazili osjećaj zapostavljenosti i zaboravljenosti, što dodatno produbljuje njihovu izolaciju. Osjećaj da su manje važni u društvu može dovesti do depresije i anksioznosti, što stvara začarani krug iz kojeg je teško izaći bez adekvatne podrške. Ova emocionalna dimenzija ukazuje na potrebu za razvojem programa koji bi pružili psihološku podršku starijim osobama. U kontekstu istraživanja, važno je naglasiti da socijalna izolacija ne utiče samo na pojedince, već i na širu zajednicu.

Grafikon 11. Osjećaj usamljenosti

Analiza rezultata ukazuje da je 30% ispitanika izjavilo da se nikada ne osjećaju usamljeno. Ovo je pozitivan rezultat, koji pokazuje da dio starijih osoba ima stabilnu socijalnu mrežu i da se osjećaju povezano sa drugim ljudima. Međutim, i dalje postoji prostor za jačanje socijalnih

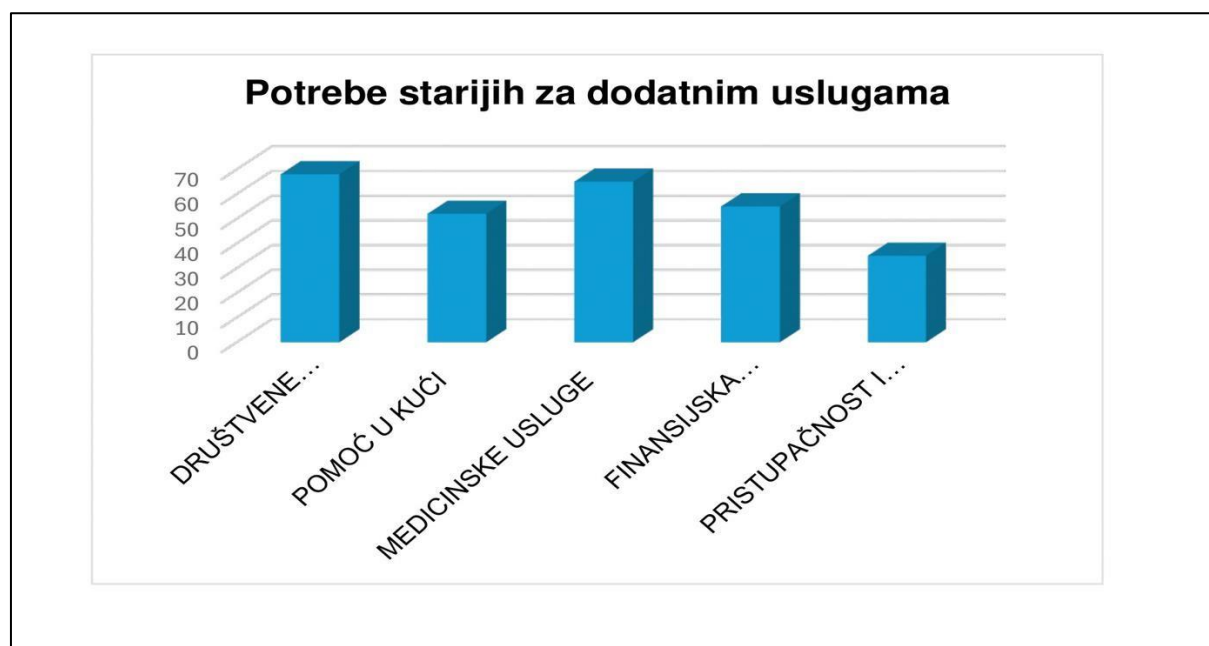
veza među starijom populacijom. Povremeno se osećaju usamljeno 55% ispitanika, što ukazuje na značajan broj starijih osoba koji možda nemaju redovnu socijalnu interakciju ili koji se suočavaju sa povremenim osjećajem izolacije. Ovaj rezultat naglašava potrebu za društvenim programima i uslugama koji bi pomogli starijim osobama da se povežu sa zajednicom. Često se osjećaju usamljeno 10% ispitanika, što sugeriše da postoji grupa starijih osoba koja se redovno suočava sa socijalnom izolacijom. Ovo je zabrinjavajući pokazatelj koji ukazuje na ozbiljne izazove u pogledu socijalne uključenosti i dobrobiti starijih ljudi. Potrebne su ciljanje intervencije i usluge za smanjenje socijalne izolacije. Veoma često se osjećaju usamljeno 5 % ispitanika, što ukazuje na vrlo visoki nivo socijalne izolacije među manjim delom starije populacije. Ove osobe mogu imati ozbiljne probleme u pogledu socijalne interakcije i mentalnog zdravlja. Zbog toga su im potrebne specifične usluge ili podrška, kao što su programi kućne pomoći ili terapije za mentalno zdravlje. Većina ispitanika (85%) osjeća povremeno ili češće usamljenost, što ukazuje na značajnu socijalnu izolaciju među starijim osobama. S obzirom na to da je 55% ispitanika povremeno usamljeno, važno je razviti socijalne programe koji podstiču društvenu uključenost i interakciju, kao što su društveni klubovi, volonterski rad ili aktivnosti za starije osobe.

Potrebe starijih za dodatnim uslugama

Analiza potreba starijih osoba za dodatnim uslugama i podrškom ukazuje potrebe ispitanika za različitim potrebama i uslugama, kao i podrškom koje bi poboljšale njihov kvalitet života i omogućile veće uključivanje starijih u društvene aktivnosti.

Grafikon12: Potrebe starijih za dodatnim uslugama

Rezultati anketnog istraživanja ukazuju na sledeće potrebe starijih: 1. Socijalna podrška i druženje, organizovano druženje za penzionere, posjete volontera i veći broj društvenih aktivnosti, poput rekreativnih i edukativnih programa, često su spominjane potrebe. Preporučuje se kreiranje programa zajedničkih aktivnosti za starije osobe, uključujući rekreativne radionice, kulturne događaje, društvene klubove i podršku volonterskih organizacija. 2. Pomoć u kući, više ispitanika je navelo potrebu za gerontodomaćicama, podrškom u održavanju higijene u kući, pripremi obroka i kupovini. Ove potrebe su često povezane sa smanjenom fizičkom sposobnošću starijih osoba. Preporučuje se razvijanje programa kućne pomoći, uključujući profesionalne gerontodomaćice i obuku volontera koji bi mogli pružati ovu uslugu.

3. Medicinske usluge, ispitanici su naglasili potrebe za boljim pristupom lekarima, posjetama lekara kod kuće, dostupnošću lekova na recept i pravom na banjske tretmane. Posebno su naglašene specifične potrebe za osobe sa hroničnim bolestima, poput Parkinsonove bolesti. Preporuka: Povećati dostupnost kućnih posjeta lekara, omogućiti besplatan ili subvencionisan pristup banjama, kao i proširenje prava na lekove za starije osobe.

4. Pristupačnost i povlastice su naznačeni kao dodatne potrebe starijih ispitanika. Besplatan prevoz, povlastice u prevozu i obezbjeđivanje smještaja za starije osobe bez stana su ključne potrebe koje su istaknute. Preporuka: Uspostaviti povlastice u javnom prevozu za starije osobe i razviti subvencionisane stambene programe za penzionere u socijalno ugroženom položaju.

5. Ispitanici su naglasili potrebu da budu vidljivi u zajednici, sa posebnim fokusom na bolju podršku kroz socijalne usluge. Preporuka: Organizovati kampanje podizanja svijesti o pravima starijih osoba i podsticati njihovo aktivno uključivanje u zajednicu putem programa i inicijativa.

6. Finansijska podrška je navedena kao potreba. Veća pomoć na mjesečnom nivou kako bi se pokrili osnovni troškovi života istaknuta je kao važna potreba. Preporuka: Uključiti starije osobe u programe socijalne zaštite i pružiti direktnu finansijsku pomoć kroz subvencije ili dodatke za penzionere.

Starije osobe u velikoj mjeri izražavaju potrebu za većim društvenim uključivanjem, poboljšanjem socijalnih i medicinskih usluga, kao i za finansijskom podrškom i prilagođenim povlasticama. Ove potrebe ukazuju na značaj razvijanja programa koji su usmjereni na očuvanje dostojanstva i poboljšanje kvaliteta života starijih građana.

Potrebe u oblasti stanovanja

Pristupačnost stanova/nja predstavlja ključan aspekt u životu starijih osoba, posebno u kontekstu samostalnog življenja i održavanja kvaliteta života. U anketnom istraživanju koje je sprovedeno u Kotoru, značajna pažnja posvećena je analizi dostupnosti stambenih jedinica, kao i prilagođenosti istih potrebama starijih građana. Rezultati pokazuju da se mnogi stariji građani suočavaju sa različitim preprekama prilikom pristupa svojim domovima, što utiče na povećanje njihove zavisnosti od drugih i smanjenja njihove autonomije.

Jedan od ključnih problema identifikovanih u istraživanju je fizička nepristupačnost stanova. Mnogi stariji ljudi žive u zgradama koje nemaju liftove, dok stepeništa često nisu prilagođena njihovim potrebama. Ova situacija ne samo da otežava svakodnevne aktivnosti kao što su izlazak iz stana ili odlazak u kupovinu, već može imati i ozbiljne posljedice po njihovo fizičko zdravlje i opšte blagostanje.

Istraživanje ukazuje na potrebu za dodatnim edukacijama i informisanjem starijih osoba o mogućnostima adaptacije njihovih stambenih prostora. Mnogi od njih nisu svjesni opcija koje su im dostupne za poboljšanje pristupačnosti svojih stanova. Organizacije koje se bave zaštitom prava starijih osoba, kao i javne institucije, igraju ključnu ulogu u pružanju potrebnih informacija i podrške. Kroz rad sa zajednicom, moguće je razviti svijest o značaju pristupačnih stambenih rješenja.

Pristupačnost stanova za starije osobe ne bi trebala biti samo pitanje individualne odgovornosti, već i tema od javnog interesa. Ovaj problem zahtijeva angažman svih relevantnih aktera, uključujući nevladine organizacije, vladu i medije, kako bi se stvorila sveobuhvatna strategija za unapređenje životnih uslova starijih građana. Zajedničkim naporima, može se doprinjeti da stariji ljudi u Kotoru imaju pristup sigurnim, udobnim i funkcionalnim stambenim rješenjima koja su prilagođena njihovim potrebama .

Opcije smještaja

Opcije smještaja za starije osobe u Kotoru predstavljaju ključni aspekt kvaliteta života i zadovoljstva potreba ove populacije. Anketno istraživanje pokazuje da je većina ispitanika zainteresovana za različite modele smještaja koji bi im omogućili ne samo fizičku sigurnost, već i emocionalnu podršku i socijalnu interakciju. U ovom kontekstu, važno je razmotriti kako različite opcije, od samostalnog življenja do institucionalnog smještaja, mogu zadovoljiti specifične potrebe starijih osoba.

Jedna od najčešćih opcija koju ispitanici preferiraju je samostalno stanovanje uz dodatne usluge. Ovaj model omogućava starijim osobama da zadrže svoju autonomiju dok imaju pristup potrebnim resursima kao što su asistencija u domaćinstvu, zdravstvena njega i socijalne aktivnosti. Rezultati istraživanja ukazuju na potrebu za razvojem takvih usluga, kako bi se starijim osobama olakšao svakodnevni život i pružila podrška u trenucima kada im je najpotrebnija.

Pored samostalnog življenja, višegeneracijski smještaj također se nameće kao česta opcija. Ovaj oblik smještaja omogućava interakciju između različitih generacija, čime se podstiče međusobna podrška i razmjena iskustava. Anketno istraživanje ukazuje da starije osobe često traže društvo i povezanost, što može značajno poboljšati njihovo mentalno zdravlje i opštu dobrobit. U ovom smislu, razvoj programa koji podstiču međugeneracijsko povezivanje mogao bi biti od velike koristi.

Institucionalni smještaj, kao što su domovi za starije osobe, ostaje kao opcija, posebno za one sa težim zdravstvenim potrebama. Istraživanje je pokazalo da mnogi ispitanici imaju zabrinutosti u vezi sa kvalitetom života u ovim ustanovama, uključujući nivoe brige i emocionalne podrške. Zato je od značajno da institucije obezbijede ne samo adekvatnu zdravstvenu njegu, već i stvaranje toplog i podržavajućeg okruženja koje će starijim osobama omogućiti da se osjećaju kao dio zajednice.

Intresovanje starijih ispitanika za raznovrsne programe

Obrazovni programi za starije osobe predstavljaju ključan element u unapređenju kvaliteta života ove populacije. Rezultati anketnog istraživanja potreba starijih ukazuju na izraženu potrebu za obrazovanjem koje je prilagođeno specifičnim potrebama i interesovanjima starijih ljudi. Ovi programi ne samo da obogaćuju znanje i vještine, već takođe doprinose socijalizaciji i emocionalnom blagostanju, što je od suštinskog značaja za aktivno starenje.

Jedan od najznačajnijih nalaza istraživanja jeste da stariji građani u Kotoru pokazuju visok nivo interesovanja za kurseve koji se fokusiraju na digitalne vještine. U savremenom društvu, sposobnost korišćenja tehnologije postaje sve važnija, a mnogi stariji ljudi se suočavaju sa izazovima prilikom prilagođavanja novim alatima i platformama. Potrebno je razviti specijalizovane programe za starije koji će omogućiti sticanje osnovnih digitalnih vještina, kao i naprednijih znanja, kako bi stariji mogli aktivnije učestvovati u društvenim i ekonomskim aktivnostima.

Osim digitalnih vještina, postoji potreba i za obrazovnim programima koji se bave zdravljem i prevencijom bolesti. Rezultati istraživanja ukazuju na to da stariji ljudi teže razumijevanju svojih zdravstvenih potreba, kao i prevenciji hroničnih bolesti. Organizacije bi trebale da ponude radionice koje će obuhvatiti teme kao što su pravilna ishrana, fizička aktivnost, mentalno zdravlje i upravljanje stresom. Na ovaj način, stariji će biti osnaženi da preuzmu aktivnu ulogu u očuvanju svog zdravlja, čime se može značajno poboljšati njihov svakodnevni kvaliteta života. Rezultati istraživanja ukazuju da 24% ispitanika redovno koristi tehnologiju kao što su kompjuteri, pametni telefoni i internet. Ovo sugeriše da manji broj starijih osoba aktivno koristi tehnologiju u svakodnevnom životu, što ukazuje na potrebu za većim programima obrazovanja i obuke za korišćenje tehnologije. 62% ispitanika povremeno koristi tehnologiju.

Ovo ukazuje na to da je veći broj starijih osoba u nekoj mjeri upoznat sa tehnologijom, ali se ne oslanjaju na nju svakodnevno. Ovaj podatak naglašava potrebu za daljim podsticanjem korišćenja tehnologije. Kako bi stariji ljudi mogli da poboljšaju pristup informacijama i uslugama putem interneta. Nikada ne koristi tehnologiju 14% ispitanika, što ukazuje na grupu starijih osoba koja je potpuno isključena od digitalnih usluga i mogućnosti. Ovaj procenat ukazuje na barijere u pristupu tehnologiji, kao što su nedostatak obuke, strah od nove tehnologije ili fizička ograničenja. Na osnovu rezultata ankete, donosi se zaključak da većina starijih osoba (85%) koristi tehnologiju, ali uglavnom povremeno. Postoji značajan prostor za implementaciju programa obuka i podsticanje veće uključenosti starijih osoba u digitalni svijet. Preporučuje se organizovanje obuka za korišćenje tehnologije i interneta, kako bi stariji ljudi stekli povjerenje u korišćenje pametnih telefona i računara za svakodnevne potrebe, kao što su plaćanje računa, pristup informacijama i održavanje socijalnih veza. Takođe, treba razmotriti mogućnost poboljšanja pristupa internetu u ruralnim područjima, kako bi tehnologija postala dostupnija svim starijim osobama.

Pored klasičnih obrazovnih programa, preporučuju se kreativne radionice koje podstiču umjetničko izražavanje i lični razvoj. Rezultati anketnog istraživanja pokazuju da stariji ljudi često izražavaju želju za kreativnim aktivnostima kao što su slikanje, pisanje ili muzika. Takvi programi ne samo da nude priliku za učenje novih vještina, već i pomažu u jačanju socijalnih veza među učesnicima. U tom smislu, nevladine organizacije i kulturne institucije imaju važnu ulogu u stvaranju i promociji ovakvih obrazovnih sadržaja. Obrazovni programi za starije osobe trebali bi biti inkluzivni i pristupačni.

Radionice i edukacije

Radionice i edukacije predstavljaju ključni aspekt podrške starijim osobama u Kotoru, pružajući im ne samo praktične vještine, već i priliku za socijalizaciju i lični razvoj. Prema rezultatima anketnog istraživanja, starije osobe u Kotoru izražavaju potrebu za različitim oblicima obrazovnih aktivnosti koje se fokusiraju na sticanje novih znanja i vještina. Ove radionice mogu obuhvatati teme od digitalne pismenosti, zdravstvenih informacija, do umetničkih i zanatskih veština, čime se omogućava starijima da ostanu aktivni i uključeni u zajednicu.

Objašnjenje rezultata anketnog istraživanja: 15% ispitanika izjavilo je da bi bilo zainteresovano za učestvovanje u obrazovnim programima za starije, kao što su kursevi računara, jezika itd. Ovo ukazuje na postojanje određene grupe starijih osoba koje žele da prošire svoja znanja i vještine kroz obrazovne programe. Nisu zainteresovani za obrazovne programe 42% ispitanika. Ovo ukazuje na nisku motivaciju ili interes za obrazovanje među starijom populacijom, što je povezano sa različitim faktorima, kao što su starenje, fizičke i kognitivne prepreke, ili jednostavno zadovoljavajući životni stil. 43% ispitanika izjavilo je da bi možda bili zainteresovani. Ovaj broj ukazuje na veliku grupu starijih osoba koja je otvorena za obrazovne programe, ali možda nije sigurna u vezi sa prednostima ili pristupom tim programima. Ova kategorija predstavlja ciljnu grupu za promociju i razvoj obrazovnih usluga. Veći procenat ispitanika (58%) je barem potencijalno zainteresovan za obrazovne programe (15% za "da" + 43% za "možda"), što ukazuje na dobar potencijal za razvoj obrazovnih inicijativa za starije osobe. Na osnovu rezultata, preporučuje se razvoj i promocija obrazovnih kurseva i programa koji su prilagođeni potrebama starijih osoba, kao što su kursevi računara, jezika, umjetnosti ili vještine koje poboljšavaju kvalitet života. Programi bi trebali biti dizajnirani sa obzirom na specifične prepreke koje stariji ljudi mogu imati, kao što su fizičke poteškoće, pristup internetu i finansijske barijere.

U anketi su učesnici naglasili značaj interaktivnog učenja, koje im omogućava da ne samo usvoje nova znanja, već i da razmijene iskustva sa vršnjacima. Takve aktivnosti doprinose jačanju socijalnih kontakata, čime se smanjuje osjećaj usamljenosti i izolacije koji mnogi stariji ljudi doživljavaju. Organizovanje radionica u lokalnim zajednicama, bibliotekama i domovima za starije može biti od velike koristi, jer stvara prijatno okruženje za učenje i međusobno povezivanje. Osim toga, važno je prilagoditi sadržaj radionica specifičnim potrebama starijih osoba. Rezultati istraživanja pokazuju da su mnogi učesnici zainteresovani za praktične obuke koje će im pomoći u svakodnevnom životu, kao što su kuvarske radionice, vježbe fizičke kondicije ili kursevi o upravljanju ličnim finansijama. Ove edukacije ne samo da poboljšavaju kvalitet života, već i osnažuju starije osobe da budu samostalnije i aktivnije u svojoj zajednici. Zdravstvena edukacija takođe igra važnu ulogu u ovim radionicama, jer starije osobe često imaju specifične zdravstvene potrebe i pitanja. Organizovanjem predavanja i radionica sa zdravstvenim stručnjacima, stariji građani mogu dobiti važne informacije o očuvanju zdravlja, prevenciji bolesti i upravljanju hroničnim stanjima. Ova vrsta edukacije može značajno doprineti poboljšanju opšteg zdravstvenog stanja starijih osoba i povećanju njihovog znanja o zdravim životnim navikama.

Zaključak

Rezultati anketnog istraživanja jasno ukazuju na potrebu za sistemskim pristupom u rješavanju izazova sa kojima se starije osobe u Kotoru suočavaju. Dominantni problemi uključuju otežan pristup zdravstvenim uslugama, finansijsku nesigurnost, socijalnu izolaciju i nedostatak specijalizovanih programa podrške.

Ključni zaključci istraživanja su:

1. Zdravstvena zaštita je među prioritetnim potrebama starijih osoba, posebno u pogledu dostupnosti gerijatrijskih usluga i subvencija za troškove liječenja.
2. Socijalna uključenost je od velikog značaja za smanjenje usamljenosti i poboljšanje mentalnog zdravlja starijih građana.
3. Ekonomska stabilnost starijih osoba zahtijeva reforme penzionog sistema i podršku porodicama koje brinu o njima.
4. Poboljšanje infrastrukture i javnog prevoza ključno je za omogućavanje dostupnosti usluga starijim osobama u ruralnim djelovima Kotora.

Za rješavanje navedenih problema neophodna je sistematska saradnja između lokalnih vlasti, nevladinih organizacija, zdravstvenih institucija, medija i samih starijih osoba. Implementacijom preporučenih aktivnosti moguće je stvoriti inkluzivnije i podržavajuće okruženje koje će omogućiti starijim građanima da žive dostojanstvenije, zdravije i kvalitetnije.

Ovim pristupom Kotor može postati primjer dobre prakse u brizi za starije građane, uz jačanje socijalne kohezije i međugeneracijske solidarnosti.

PREPORUKE I STRATEGIJE ZA POBOLJŠANJE

Preporuke za nevladine organizacije

U kontekstu rezultata anketnog istraživanja potreba starijih osoba u Kotoru, nevladine organizacije imaju značajnu ulogu u implementaciji preporuka koje će unaprijediti kvalitet života ove populacije.

- Potrebno je razviti i pružiti programe podrške koji se fokusiraju na socijalnu uključenost starijih osoba. Organizacije bi trebale implementirati redovne aktivnosti koje omogućavaju interakciju među starijim osobama, kao i između njih i šire zajednice, čime se smanjuje osjećaj usamljenosti i izolacije.
- Nevladine organizacije trebaju da aktivno rade na informisanju starijih osoba o dostupnim resursima i uslugama. Organizovanje radionica ili informativnih sesija može pomoći u podizanju svijesti o pravima, uslugama i programima koji su dostupni starijim osobama. Izrada jednostavnih vodiča ili brošura koje sadrže važne informacije mogu biti od velike pomoći.
- Nevladine organizacije trebaju da podstiču volonterski rad među mlađim generacijama, kako bi se osnažili međugeneracijski odnosi. Volonteri mogu igrati značajnu ulogu u pružanju podrške starijim osobama kroz različite aktivnosti, kao što su posjete, pomoć u kućnim poslovima ili organizovanje zajedničkih događanja. Ovaj pristup ne samo da pomaže starijim osobama, već i doprinosi razvoju empatije i razumijevanja među mladima.
- Nevladine organizacije trebaju da rade na zagovaranju promjena u politikama koje se tiču starijih osoba. To uključuje saradnju sa lokalnim vlastima i drugim relevantnim akterima kako bi obezbijedili da se glas starijih osoba čuje i uzima u obzir prilikom donošenja odluka. Organizacije bi trebale da aktivno učestvuju u kreiranju strategija koje se bave pitanjima poput zdravstvene zaštite, smještaja i pristupa socijalnim uslugama.

Preporučuje se da nevladine organizacije uspostave mrežu saradnje sa drugim relevantnim sektorima, uključujući medije i vladu. Ova saradnja može pomoći u promovisanju pozitivnih priča i inicijativa koje se tiču starijih osoba, istovremeno podižući svijest o njihovim potrebama. Kroz zajedničke inicijative, moguće je stvoriti podržavajuće okruženje koje će omogućiti starijim osobama da žive dostojanstveno i aktivno u svojoj zajednici.

Preporuke za vladu i institucije

Preporuke za vladu i institucije temelje se na rezultatima anketnog istraživanja potreba starijih osoba u Kotoru, a cilj je unapređenje kvaliteta života ove populacije.

- Potrebno je da se obezbijedi dostupnost zdravstvenih usluga koje su specifične za starije osobe. To uključuje ne samo fizičku dostupnost zdravstvenih ustanova, već i obezbjeđivanje edukacije za medicinsko osoblje o potrebama starijih pacijenata, kako bi se poboljšao kvalitet zdravstvene zaštite. Takođe, potrebno je razviti programe preventive koji se fokusiraju na prevenciju bolesti i promociju zdravih stilova života među starijim osobama.

- Preporučuje se unapređenje socijalne zaštite i podrške starijim osobama. Ovo predviđa povećanje broja socijalnih radnika koji će raditi direktno sa starijim osobama, kao i uspostavljanje programa koji podstiču socijalnu interakciju. Organizovanje redovnih okupljanja, radionica i aktivnosti može doprinjeti smanjenju usamljenosti i izolacije, što je često prisutno među starijom populacijom. Pored toga, značajno je razvijanje sistema podrške za njegu starijih osoba u njihovim domovima.

- Potrebno je da se omogući starijim osobama pristup informacijama o pravima, uslugama i resursima koji su im dostupni. Vlada i relevantne institucije trebaju raditi na razvoju informativnih kampanja koje će edukovati starije osobe o njihovim pravima i prilikama koje imaju. Ove informacije trebaju biti dostupne na različitim platformama, uključujući internet, ali i putem štampanih materijala koji su lako razumljivi

Uključivanje medija u ovu inicijativu može značajno povećati vidljivost i dostupnost informacija.

- Preporučuje se razvoj infrastrukture koja će olakšati kretanje starijim osobama. To uključuje prilagođavanje javnog prevoza, kao i poboljšanje pješačkih staza i javnih prostora. U saradnji sa nevladinim organizacijama, vlada može pokrenuti projekte koji će se fokusirati na eliminaciju barijera u urbanim sredinama, čime će se omogućiti starijim osobama da se lakše kreću i učestvuju u životu zajednice. Takođe, važno je da se obezbijedi dostupnost informacija o prilagođenim uslugama prevoza.

- Neophodno je osnažiti saradnju između vlade, nevladinih organizacija i zajednice kako bi se uključili stariji građani u proces donošenja odluka koje se tiču njihovih potreba. Aktivno učešće starijih osoba u planiranju i evaluaciji programa može donjeti korisne uvide i doprinjeti da se razvijaju rješenja koja su prilagođena njihovim specifičnim potrebama. Ova saradnja takođe može doprinjeti izgradnji međugeneracijske solidarnosti i razumijevanja unutar zajednice.

Uloga medija u promociji potrebâ starijih

Uloga medija u promociji potreba starijih osoba u Kotoru od suštinskog je značaja za osnaživanje njihovih prava i vidljivosti u društvu. Mediji imaju moć oblikovanja javnog mnjenja, informisanja građana o aktuelnim pitanjima i pružanja platforme za glas starijih. U kontekstu rezultata anketnog istraživanja, jasno je da medijska podrška može značajno doprinjeti shvatanju i rješavanju specifičnih potreba ove populacije. Kroz izvještavanje o izazovima s kojima se stariji suočavaju, mediji mogu podstaknuti društvenu svijest i mobilizaciju resursa koji su neophodni za njihovu podršku.

- Jedan od ključnih aspekata medijske uloge jeste informisanje o dostupnim uslugama i resursima koji mogu olakšati život starijih osoba. Istraživanje je pokazalo da mnogi stariji građani Kotoru nisu dovoljno informisani o pravima i uslugama koje im stoje na raspolaganju. Medijske kampanje, koje bi se fokusirale na edukaciju i informisanje, mogle bi doprinjeti povećanju angažovanosti starijih u korišćenju tih usluga. Na taj način, mediji mogu postati most između starijih osoba i institucija koje pružaju podršku.
- Osim informisanja, mediji mogu igrati ključnu ulogu u borbi protiv stigme i predrasuda koje često prate starije osobe. Kroz pozitivne priče, intervjuje i reportaže koje prikazuju njihove živote, uspjehe i doprinos zajednici, može se promjeniti percepcija šire javnosti. Takav pristup ne samo da osnažuje starije osobe, već i inspiriše mlade generacije da prepoznaju i poštuju vrijednosti koje dolaze s iskustvom i znanjem starijih.
- Uloga medija takođe uključuje aktivno uključivanje starijih osoba u proces kreiranja sadržaja. Omogućavanje starijim građanima da dijele svoje priče, misli i potrebe putem medijskih platformi može doprinjeti demokratizaciji medijskog prostora. Ovakav pristup ne samo da jača njihovu vidljivost, već i osnažuje njihov identitet i samopouzdanje. Kada stariji postanu aktivni učesnici u medijskom diskursu, njihove jedinstvene perspektive mogu doprinjeti razvoju društvenih politika koje ih se tiču.

Saradnja između nevladinih organizacija, vlade i medija je ključna za uspješnu promociju potreba starijih osoba. Zajednički projekti, kampanje i inicijative mogu se razvijati kako bi se obezbijedilo da glas starijih bude prisutan u svim relevantnim diskusijama. Takva sinergija može povećati e kasnost i dosljednost u pristupu rješavanju potreba starijih, obezbijedujući da se njihove potrebe ne zaborave i da se adekvatno adresiraju u javnom prostoru.

Značaj kontinuiranog istraživanja potreba starijih

Stariji ljudi čine značajan dio populacije, a razumijevanje njihovih potreba, želja i izazova je od značaja za razvoj politika i programa koji će omogućiti dostojanstven i kvalitetan život. Kontinuirano istraživanje potreba starijih omogućava prikupljanje aktuelnih podataka o stanju starijih, što pomaže u identifikaciji promjena u njihovim potrebama i uslovima života. Ovi podaci su neophodni za kreiranje efikasnih strategija i intervencija koje će odgovoriti na specifične izazove sa kojima se starije osobe suočavaju.

Jedan od ključnih aspekata kontinuiranog istraživanja je mogućnost praćenja trendova u potrebama starijih osoba. Kako se društvo mijenja, tako se mijenjaju i uslovi života starijih, a istraživanje omogućava identifikaciju tih promjena. Na primjer, povećanje broja starijih osoba sa hroničnim bolestima zahtijeva razvoj novih pristupa u zdravstvenoj zaštiti. Takođe, promjene u porodičnim strukturama i socijalnim mrežama mogu uticati na nivo podrške koju stariji dobijaju od svoje okoline. Samo kroz redovno prikupljanje i analizu podataka možemo doprinjeti da se politike i programi prilagođavaju tim dinamičnim potrebama.

Osim praćenja potreba, kontinuirano istraživanje igra ključnu ulogu u evaluaciji postojećih programa i usluga. Organizacije koje rade sa starijim osobama često se suočavaju sa izazovima u procjeni efikasnosti svojih intervencija. Istraživački podaci omogućavaju analizu rezultata i uticaja ovih programa na kvalitet života starijih. Takođe, pružaju osnovu za prilagođavanje strategija kako bi se postigli bolji rezultati. U ovom smislu, istraživanje postaje alat za unapređenje kvaliteta usluga i obezbjeđivanja da stariji dobiju podršku koja im je potrebna.

Jednako važno je i uključivanje starijih osoba u proces istraživanja. Njihovi glasovi, iskustva i perspektive su neprocijenjivi u razumijevanju pravih potreba zajednice. Kontinuirano istraživanje može uključivati radionice, fokus grupe i ankete koje omogućavaju starijima da aktivno učestvuju u oblikovanju politika koje ih se tiču. Ovakav pristup ne samo da osnažuje starije osobe, već i obezbjeđuje da se njihovi interesi i potrebe adekvatno predstavljaju u svim relevantnim diskusijama.

Poziv na akciju

Rezultati anketnog istraživanja potreba starijih osoba u Kotoru jasno ukazuju na hitnost i značaj angažovanja svih relevantnih aktera u stvaranju boljih uslova za život starijih. Ova studija predstavlja jedinstvenu priliku da se identifikuju specifični problemi s kojima se starije osobe suočavaju, kao i da se razviju konkretna rješenja koja će unaprijediti njihov kvalitet života. NVO, mediji, vlada i sami stariji građani imaju ključnu ulogu u ovim procesima i pozivamo ih da se aktivno uključe u inicijative koje će pružiti podršku ovoj ranjivoj populaciji.

- NVO su poznate po svojoj sposobnosti da prepoznaju potrebe zajednice i da mobilšu resurse za njihovo rješavanje. Ova istraživanja pružaju osnovu za razvoj programa koji će direktno adresirati izazove s kojima se stariji suočavaju. Pozivamo nevladine organizacije da osnuju radne grupe koje će raditi na implementaciji preporuka iz istraživanja i da se fokusiraju na podršku starijim osobama u njihovim lokalnim zajednicama.
- Mediji igraju ključnu ulogu u oblikovanju javnog mnjenja i informisanju šire javnosti o potrebama starijih. Bez adekvatnog medijskog pokrivanja, problemi s kojima se stariji suočavaju često ostaju nevidljivi. Zato, pozivamo novinare da istraže teme vezane za stariju populaciju i da pruže platformu za glas starijih osoba. Uključivanje priča i iskustava starijih u javni diskurs može pomoći u podizanju svijesti i podsticanju akcije na različitim nivoima.
- Vlada ima odgovornost da prepozna i reaguje na potrebe starijih osoba kroz formulaciju politika koje će obezbijediti njihova prava i dostojanstvo. Na osnovu rezultata istraživanja, pozivamo donosioca odluka da razmotre implementaciju konkretnih mjera, kao što su poboljšanje pristupa zdravstvenim uslugama, razvoj programa socijalne zaštite i unapređenje infrastrukture koja će olakšati svakodnevni život starijih. Samo kroz zajednički rad možemo obezbijediti da starije osobe ne budu zaboravljene, već da budu aktivni učesnici u društvu.
- Starije osobe same treba da se angažuju i iskažu svoje potrebe i želje. Njihovo učešće u procesima donošenja odluka je od suštinskog značaja za stvaranje rješenja koja će biti efektivna i održiva.

Pozivamo starije građane da se organizuju, povežu i aktivno učestvuju u lokalnim inicijativama koje će im omogućiti da utiču na svoj život i okruženje. Samo zajedničkim naporima možemo stvoriti društvo koje poštuje, podržava i osnažuje starije osobe.

SADRŽAJ

<i>UVOD U ISTRAŽIVANJE POTREBA STARIJIH</i>	3
<i>ZADACI ISTRAŽIVANJA</i>	4
<i>METODOLOGIJA ANKETNOG ISTRAŽIVANJA</i>	5
<i>METODOLOGIJA PRIKUPLJANJA PODATAKA</i>	5
<i>SPROVOĐENJE ISTRAŽIVANJA</i>	5
<i>ANALIZA PODATAKA</i>	6
<i>TRAJANJE ISTRAŽIVANJA</i>	6
<i>POVEZANOST SA STRATEŠKIM DOKUMENTIMA</i>	6
<i>PRAKTIČNA PRIMJENA REZULTATA ISTRAŽIVANJA</i>	6
<i>DEMOGRAFSKI PODACI O STARIJIM OSOBAMA U KOTORU STAROSNA STRUKTURA</i>	7
<i>POLNA STRUKTURA</i>	8
<i>OBRAZOVNA STRUKTURA</i>	9
<i>SOCIO-EKONOMSKI STATUS</i>	10
<i>ZADOVOLJSTVO DOSTUPNIM USLUGAMA</i>	14
<i>UČEŠĆE U DRUŠTVENIM AKTIVNOSTIMA</i>	15
<i>DOSTUPNOST PROGRAMA ZA STARIJE</i>	16
<i>OSJEĆAJ USAMLJENOSTI</i>	17
<i>POTREBE STARIJIH ZA DODATNIM USLUGAMA</i>	18
<i>POTREBE U OBLASTI STANOVANJA</i>	19
<i>INTRESOVANJE STARIJIH ISPITANIKA ZA RAZNOVRSNE PROGRAME</i>	21
<i>RADIONICE I EDUKACIJE</i>	22
<i>ZAKLJUČAK</i>	23
<i>PREPORUKE ZA NEVLADINE ORGANIZACIJE</i>	24
<i>PREPORUKE ZA VLADU I INSTITUCIJE</i>	25
<i>ULOGA MEDIJA U PROMOCIJI POTREBÂ STARIJIH</i>	26
<i>POZIV NA AKCIJU</i>	28

Navodenje i korišćenje informacija iz ovog izveštaja u neproftnim publikacijama ili sredstima javnog informisanja, u svrhu informisanja građana, kao i korišćenje za druge nekomercijalne svrhe, dozvoljeno je, uz obavezno navođenje izvora i vlasnika autorskog prava.

Korišćenje materijala u bilo koje druge svrhe nije dopušteno bez prethodnog odobrenja NVO Evropske demokratske inicijative - EDI.

Izrazi koji se u ovom izvještaju koriste za fizička lica u muškom rodu podrazumijevaju izraze u ženskom rodu.

